

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

“ Dəyişən iqtisadi mühitdə sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi məsələləri ” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Cabbarova Xəyalə İsbəndiyar qızı

Bakı-2020

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d dos. Əhmədov F.S.

“ ____ ” _____ 20__-ci il

“ Dəyişən iqtisadi mühitdə sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi məsələləri ” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 Maliyyə

İxtisaslaşma: Sığorta işinin təşkili

Qrup: 622

Magistrant

Cabbarova Xəyalə İsbəndiyar

_____ **imza**

Proqram rəhbəri

i.e.n., dos. Seyfullayev İ.Z

_____ **imza**

Elmi rəhbər

i.e.n dos. Qurbanova T.T

_____ **imza**

Kafedra müdiri

i.e.d., prof. Kelbiyev Y.A.

_____ **imza**

Bakı-2020

Elm andı

Mən, Cabbarova Xəyalə İsbəndiyar qızı and içirəm ki, “Dəyişən iqtisadi mühitdə sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi məsələləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

“DƏYİŞƏN İQTİSADI MÜHİTDƏ SİĞORTA TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ TƏMİN EDİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: Dəyişən iqtisadi mühitdə sığorta sahəsində tətbiq edilən bir sıra islahatların əsas məqsədi, ilk öncə milli sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsini həyata keçirməkdir. Buna görə istənilən sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının möhkəmləndirilməsi vacib hesab olunur.

Tədqiqatın məqsədi: Aparılan tədqiqat işinin məqsədi sığorta bazarında iştirak edən sığorta təşkilatlarının maliyyə imkanlarının genişləndirilməsi və onun möhkəmləndirilməsindən ibarətdir. Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığına təsir edən amillərin araşdırılması və onların aradan qaldırılması əsas məsələlərdən biridir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Elmi, kompleks amillərdən əldə olunan nəticələrin tətbiqindən ibarət bir sxem kimi tədqiqat metodlarından istifadə etmək mümkündür.

Tədqiqatın informasiya bazası: Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik aktları toplusu (“İcbari sığortalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, “Sığorta fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi”), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı, bu mövzuda araşdırma aparmış alimlərin elmi əsərləri (monoqrafiya, elmi məqalə və s.), müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatlar (kitab, dərslik vəsaitləri və s.) və bir sıra yerli və beynəlxalq yönümlü internet məlumat saytları təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Azərbaycan timsalında daha əla şəkildə tədqiq olunması üçün məlumat bazasının azlığı.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığına təsir edən maliyyə mexanizmi, pul dövriyyəsi, illik statistik hesabatların və məlumatların müqayisəsi, yaradılan ehtiyat və fondların bölüşdürülməsi, mənfəət və kapitalın artırılması, təşkilatın aktivləri və öhdəlikləri arasındakı fərq, sığorta tariflərinin müqavilələr üzrə düzgün aparılması, xarici təcrübələrdən yararlanaraq sığorta təşkilatlarında maliyyə dayanıqlığını gücləndirmək istiqamətində ideyalar vermək elmi araşdırmalar tərəfindən uyğun hesab olunur.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Elmi, kompleks amillərdən əldə olunan nəticələrin tətbiqindən ibarət bir sxem kimi tədqiqat metodlarından istifadə etmək mümkündür.

Açar sözlər: sığorta, iqtisadiyyat, maliyyə

ISSUES TO ENSURE THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF INSURANCE ORGANIZATIONS IN A CHANGING ECONOMIC ENVIRONMENT

SUMMARY

The actuality of the subject: The main goal of a number of reforms in the field of insurance in a changing economic environment is, first of all, to improve the national insurance system. Therefore, it is important to strengthen the financial sustainability of any insurance company.

Purpose and tasks of the research: The purpose of the research is to expand and strengthen the financial capacity of insurance companies participating in the insurance market. One of the key issues is to study the factors that affect the financial stability of insurance companies and eliminate them.

Used research methods: It is possible to use research methods as a scheme of applying the results obtained from scientific, complex factors.

The information base of the research: Collection of legislative acts of the Republic of Azerbaijan (Law of the Republic of Azerbaijan on Compulsory Insurance, Law of the Republic of Azerbaijan on Insurance Activity, Tax Code of the Republic of Azerbaijan), Decree of the President of the Republic of Azerbaijan, scientific works of scientists (monograph, scientific articles, etc.), various economic literature (books, textbooks, etc.) and a number of local and international Internet sites.

Restrictions of research: Lack of a database for better research in Azerbaijan.

The novelty and practical results of investigation: Financial mechanism affecting the financial stability of insurance companies, cash flow, comparison of annual statistical reports and data, distribution of created reserves and funds, increase of profit and capital, difference between assets and liabilities of the organization, correctness of insurance rates, it is considered appropriate by scientific research to give ideas to strengthen the financial stability of insurance companies using foreign experience.

Scientific-practical significance of results: Research methods can be used as a scheme for applying the results of scientific, complex factors.

Keywords: insurance, economics, finance

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AB	Avropa Birliyi
AR	Azərbaycan Respublikası
ARMB	Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
ARMN	Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi
DSNX	Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti
ƏDV	Əlavə Dəyər Vergisi

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	8
I FƏSİL: SIĞORTA TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ TƏMİN EDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI.....	13
1.1. Azərbaycanda sığorta təşkilatlarının yerinə yetirdiyi funksiyalar və onların sosial-iqtisadi mahiyyəti	13
1.2. Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığı və onların təmin edilməsinin nəzəri əsasları	21
1.3 Sığorta qanunvericiliyinin sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının idarə olunmasında rolu	32
II FƏSİL. DƏYİŞƏN İQTİSADI MÜHİTDƏ SIĞORTA TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ TƏMİN EDİLMƏSİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	41
2.1. Sığorta təşkilatlarında pul vəsaitlərinin formalaşmasının əsas elementləri	41
2.2. Sığorta təşkilatlarının maliyyə imkanları və dəyişən iqtisadi mühitdə maliyyə dayanıqlığına təsirinin mövcud vəziyyəti.....	47
2.3. Sığorta təşkilatlarında maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsinə təsir edən amillərin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	54
III FƏSİL: SIĞORTA TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ TƏMİN EDİLMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	61
3.1 Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində beynəlxalq təcrübə....	61
3.2. Azərbaycanda sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi.....	66
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	73
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	76
Cədvəllərin siyahısı	79
Şəkillərin siyahısı	79
Sxemlərin siyahısı.....	79
Diagramların siyahısı.....	79

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Dəyişən iqtisadi mühitdə sığorta sahəsində tətbiq edilən bir sıra islahatların əsas məqsədi, ilk öncə milli sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsini həyata keçirməkdir. Buna görə istənilən sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının möhkəmləndirilməsi vacib hesab olunur. Təşkilatın inkişafını təmin etmək məqsədilə maliyyə ehtiyatlarının formalaşdırılması və bölüşdürülməsində risk səviyyəsini nəzərə almaq lazımdır. Əvvəlki dövrlərə nisbətən artıq Azərbaycanda da sığorta önəmli paya sahibdir və inkişaf etməkdədir. Sığorta şirkətləri öz öhdəliklərini yerinə yetirə bilmək üçün maliyyə dayanıqlığına nail olmalıdırlar.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi müasir dövrdə daha aktual hesab edilir. Davamlı sosial və iqtisadi inkişafa çatmaq üçün sığorta təşkilatları maliyyə dayanıqlığına xüsusi diqqət yetirməlidir. Əgər sığorta təşkilatları öz öhdəliklərini lazımi səviyyədə yerinə yetirmək qabiliyyətindədirsə, onun maliyyə dayanıqlığının nə dərəcədə əlverişli olduğunu bilmək olar. Maliyyə dayanıqlığı nə qədər güclü olarsa, o zaman sığorta təşkilatları sığorta bazarında rəqabət qabiliyyətliliyinə malikdir. Sığorta təşkilatı sığorta bazarını daim nəzarəti altında saxlamağı bacarmalıdır. Daxili və xarici faktorların onun maliyyə dayanıqlığına mənfi təsirlərini aradan qaldırmalı və möhkəmləndirilməsi üçün müsbət istiqamətdə addımlar atmalıdır. Sığorta sistemində pul vəsaitlərinin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi vacibdir.

Sığorta bazarının inkişafını sürətləndirmək üçün sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyini tənzimləmək, sığorta sahəsində ixtisaslı və peşəkar mütəxəssislərin hazırlanması və sığorta münasibətlərini tənzimləyən qanunvericilik bazasının imkanlarından və digər təcrübələrdən istifadə etmək lazımdır. Hazırki şəraitdə sığorta təşkilatlarının qarşılaşdığı riskləri nəzərə alaraq, onların öhdəliklərini yerinə yetirməkdə bir sıra problemlərlə qarşılaşır. Maliyyə dayanıqlığının gücləndirilməsini təmin etmək ən aktual məsələlərdən biri hesab edilir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilməsi səviyyəsi: Azərbaycanda sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının araşdırılması inkişaf mərhələsindədir. Sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti dövründə sığortalılar qarşısındakı məsuliyyətin yeganə təminatçısıdır. Maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi sığorta sisteminin inkişafına, sığorta bazarının inkişafına, eyni zamanda ölkə iqtisadiyyatına təsir edir. Sığorta bazarında maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsinə maliyyə riskləri, vəsaitlərin yerləşdirilməsi və onların bölüşdürülməsi ölkə iqtisadiyyatının inkişafında böyük rol oynayır.

Sığorta təşkilatları işinin səmərəliliyini artırmaq üçün müxtəlif mexanizmlərdən istifadə etməlidir. Bunun üçün onlar əvvəlcə güclü bazaya sahib olmalı və sığorta bazarını düzgün analiz etməli, həm də müştəri bazasını artırmalıdır. Maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində həm sığorta şirkətləri və həm də dövlət bir sıra işlər görməlidir.

Sığorta təşkilatları maliyyə imkanlarını genişləndirmək üçün riskləri minimumlaşdırmalıdır. Ancaq sığorta təşkilatı özünü risklərdən müdafiə edərkən risklərlə qarşılaşa bilər bu isə onun maliyyə dayanıqlığına qismən təsir göstərə bilər. Maliyyə dayanıqlığını gücləndirmək üçün sığorta təşkilatları ölkənin sığorta bazarı ilə yanaşı xarici sığorta bazarlarının fəaliyyətini də tədqiq etməlidir. Düzgün strategiyanın aparılması üçün rəqabət mühitinin düzgün qurulması lazımdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Aparılan tədqiqat işinin məqsədi sığorta bazarında iştirak edən sığorta təşkilatlarının maliyyə imkanlarının genişləndirilməsi və onun möhkəmləndirilməsindən ibarətdir. Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığına təsir edən amillərin araşdırılması və onların aradan qaldırılması əsas məsələlərdən biridir. Eyni zamanda xarici ölkələrin təcrübələrindən istifadə edərək təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığını təkmilləşdirmək vacibdir. Qarşıya qoyulan məqsədə çatmaqdan ötrü aşağıda qeyd edilmiş vəzifələrin yerinə yetirilməsi zəruri hesab olunur:

1. Sığorta bazarında iştirak edən pul vəsaitlərinin formalaşmasında sığorta təşkilatlarının maliyyəsinin kompleks öyrənilməsi.

2. Milli sığorta bazarının tənzimlənməsi üçün sığorta xidmətlərinin və resurslarının təhlili və qiymətləndirilməsi.

3. Sığorta qanunvericiliyinin sığorta sistemində maliyyə dayanıqlığına təsirinin müəyyən edilməsi.

4. Sığorta təşkilatlarının maliyyə imkanlarının təmin edilməsinin xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi.

5. Xarici ölkələrin sığorta bazarındakı sığorta xidmətləri tariflərini müqayisə etmək.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın predmetini Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi, maliyyə dayanıqlığına təsirin gücü ilə amillərin təhlili və maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi yollarının inkişaf etdirilməsidir. Tədqiqatın obyektini isə Azərbaycanda sığorta bazarı fəal iştirakçıları ilə işini davam etdirir. Sığorta bazarının iştirakçılarına sığortaçılar, sığortalılar və sığorta vasitəçiləri aid edilir.

Tədqiqat metodları: Elmi, kompleks amillərdən əldə olunan nəticələrin tətbiqindən ibarət bir sxem kimi tədqiqat metodlarından istifadə etmək mümkündür. Müqayisəli təhlil zamanı sığorta təşkilatları arasında, eyni zamanda il ərzində maliyyə dayanıqlığına təsir göstərən müsbət və mənfi amilləri nəzərə almaq olar. Statistik təhlil metodu bu amillərin göstəricilərini müəyyən üsulla nəzərdən keçirir. Tədqiqat işinin predmetini öyrənmək üçün təhlil metodundan istifadə olunur. Baş vermiş hadisə və proseslərin təhlili zamanı qiymətləndirilməsi vacib rol oynayır. Maliyyə dayanıqlığı əmsalları analiz və sintez vasitəsilə nəzərdən keçirilir. Obyektin geniş tədqiqi vaxtı isə struktur-genetik analiz və sintez həyata keçirilir. Hadisələri dəqiq və təsdiq olunmuş şəkildə təsvir etmək lazımdır. Tədqiqat apararkən maliyyə dayanıqlığına təsir edən amillərin ümumi və xüsusi cəhətlərini nəzərdən keçirmək lazımdır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik aktları toplusu ("İcbari sığortalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu", "Sığorta fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının

Qanunu”, “Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi”), Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı, bu mövzuda araşdırma aparmış alimlərin elmi əsərləri (monoqrafiya, elmi məqalə və s.), müxtəlif iqtisadi ədəbiyyatlar (kitab, dərslik vəsaitləri və s.) və bir sıra yerli və beynəlxalq yönümlü internet məlumat saytları təşkil edir.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığı dedikdə, özünün pul öhdəliklərini vaxtında və tam həcmdə icra etmək qabiliyyətidir. Sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyəti bir neçə elementdən asılıdır. Maliyyə ehtiyatlarının bir hissəsinin investisiyaya yönəldilməsindən ibarətdir. Beləki, sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətinə təsir göstərən sığorta riski, investisiya və ümumi maliyyə riski təşkil edir. Sığorta təşkilatlarının maliyyə vəziyyəti yalnız onun fəaliyyət göstərməsinin müxtəlif tərəfləri barədə təsəvvür yaratmaqla göstəricilər əsasında aparıla bilər. Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığının faktiki miqdarı normativ ehtiyatdan aşağı olmamalıdır.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: daha geniş praktiki informasiya tələb edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının idarə edilməsində istifadə olunan metodların dərinədən öyrənilməsi gərəkdir. Çünki, bu metodlar vasitəsilə sığorta şirkəti özünün müəyyən bir zaman kəsiyində olan fəaliyyətini görüb, onun vəziyyətini təhlil edib, gələcək perspektivdə öz işini qurmalıdır.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığına təsir edən maliyyə mexanizmi, pul dövriyyəsi, illik statistik hesabatların və məlumatların müqayisəsi, yaradılan ehtiyat və fondların bölüşdürülməsi, mənfəət və kapitalın artırılması, təşkilatın aktivləri və öhdəlikləri arasındakı fərq, sığorta tariflərinin müqavilələr üzrə düzgün aparılması, xarici təcrübələrdən yararlanaraq sığorta təşkilatlarında maliyyə dayanıqlığını gücləndirmək istiqamətində ideyalar vermək elmi araşdırmalar tərəfindən uyğun hesab olunur.

Tədqiqatın praktik nəticələrini nəzərdən keçirərkən sığorta şirkətlərində maliyyə dayanıqlığının artırılması və bu sahədə gələcək üçün təklif və tövsiyələr verilməsi

önəmlidir. Sığorta şirkətləri arasında illik müqayisəli maliyyə dayanıqlığı statistikasını nəzərə alaraq, xarici ölkələrin təcrübəsindən faydalanaraq tətbiq etmək lazımdır.

I FƏSİL: SİĞORTA TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ TƏMİN EDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Azərbaycanda sığorta təşkilatlarının yerinə yetirdiyi funksiyalar və onların sosial-iqtisadi mahiyyəti

Sığorta müasir bazar münasibətlərinin ən əsas elementlərindən biridir. Sığorta bazarı xüsusi funksiyalar icra edilməsi ilə bağlı olaraq maliyyə münasibətlərinin tərkib hissəsidir. Sığorta funksiyalarının yerinə yetirilməsində sığorta müdafiəsinə həmişə ehtiyac vardır. Bir iqtisadi kateqoriya kimi sığortanın sosial-iqtisadi mahiyyətini dünyada və Azərbaycanda formalaşmasının tarixini öyrənmək olar. Sığorta maliyyənin tərkib hissəsi olduğunu nəzərə alaraq yenidən bölgü münasibətlərini əhatə edərək özünə məxsus mahiyyət əlamətləri ilə xarakterizə olunur. Sığorta işinin səmərəli həyata keçirilməsi, dövlətin maliyyə imkanları ilə bağlılığına, sosial-sığorta vasitəsi ilə vətəndaşların minimum həyat səviyyəsini saxlamaqla, dövlətin sosial siyasətinin əsas istiqamətlərindən biridir. Sığorta fəaliyyətinin həyata keçirildiyi yer sığorta bazarıdır. Sığorta bazarında müxtəlif sığorta xidmətləri təklif olunur. Dəyişən iqtisadi mühitdə sığorta bazarları daha çox paya malikdir. Sığorta sahəsində alqı-satqı obyektində rolunda xüsusi xidmətlər çıxış edir.

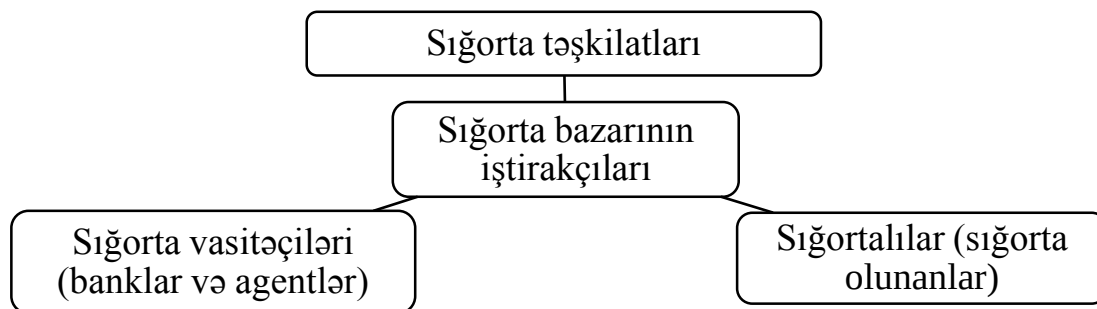
1980-cı ilin axırlarından etibarən Azərbaycanda da özəl olan sığorta sistemləri formalaşmağa başladı. Həmin dövrdən qanunda qadağa nəzərdə tutulmadığından bir sıra sığorta təşkilatları işlərini bu sahə istiqamətində üstünlük verirlər. Sığorta təşkilatı hüquqi şəxs qismində qanunla tənzimlənmiş qaydada dövlət qeydiyyatından keçmiş, təsisçilər tərəfindən ödənilmiş nizamnamə kapitalına malik olan və müstəqil balansına malik təşkilatdır.

Sığorta xidmətlərinin həyata keçirilməsində sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Sığorta təşkilatlarının texniki-təşkilat vahidliliyi və xüsusiyyəti vardır. İqtisadi cəhətdən sığorta təşkilatlarının spesifik olması, onun

ehtiyatlarının bütövlükdə bir-birindən ayrı olmasında, həmçinin bu ehtiyatların azad dövriyyəsində görmək mümkündür. İqtisadi sistemdə sığorta təşkilatları sərbəst olaraq təsərrüfat işlərini yerinə yetirən subyekt olaraq fəaliyyət göstərir. İqtisadi baxımdan sığorta təşkilatları başqa sığorta təşkilatı ilə əlaqələrini təkrar sığorta və birlikdə olan sığorta üsulu ilə qurur. Sığorta bazarı müvafiq olaraq bazar münasibətləri iştirakçılarının sərbəstliyini, sığorta üzrə xidmət sahələrinin bütöv hüquqlu tərəfdaşlığının inkişaf sistemini nəzərdə tutur. Təsərrüfat subyektlərinin əmlak həddlərinə ziyan vurulması dedikdə, əmlak üzrə zədələnməsində və gözlənilməz maliyyə öhdəliklərinin yaranmasında öz əksini tapır. Müxtəlif səbəblərdən əmlak maraqlarına zərər vurula bilər. Belə vəziyyətlər əmlak sahibinə ziyan edəcək risklər adlandırılır.

Sığorta bazarının davamlı inkişafının təmin olunmasında fasiləsizliyin təkrar istehsal prosesində düzgün tətbiq edilməsi vacibdir. Vətəndaşlara dəymiş zərərin müdafiəsini yerinə yetirmək üçün sığorta fondu yaradılır və uyğun olaraq bölüşdürülür. Sığorta fondu təsadüfi hadisələr və təbiət qüvvələrinin təsiri altında yaranan zərər və dağıntıların aradan qaldırılması üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Sxem 1. Sığorta bazarının iştirakçıları

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Sadalanən üç iştirakçı arasında olan münasibətlər sığorta bazarının formalaşmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Sığorta təşkilatları öz funksiyalarını həyata keçirməklə sığorta bazarında əsas mövqe hesab olunur. Sığorta müqaviləsi əsasında baş vermiş hadisəyə görə zərəri

sığorta təşkilatı ödəyir. Xüsusi lisenziya əsasında sığorta bazarında iştirak etmək olar. Lisenziya alan təşkilat hüquqi şəxs statusu almış hesab olunur. Lisenziyalaşdırma “Sığorta fəaliyyəti haqqında qanunun” V fəslində öz əksini tapmışdır. Sığorta işinə və təkrarsığorta fəaliyyəti üzrə lisenziyanın təqdim edilməsi, lisenziyanın qüvvəsinin müəyyən müddətə dayandırılması, qadağan olunması və qüvvədən düşməsi bu qanuna uyğun olaraq maliyyə bazarlarına nəzarət qurumu tərəfindən icra edilir.

Sığorta işi dövlət və özəl olaraq iki formada həyata keçirilir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlət neqativ təbii və digər hadisələr nəticəsində dəyən zərərlərin tam şəkildə ödənilməsini təmin etmək iqtidarında deyildir. Belə vəziyyətdə onlara dəymiş zərərin təmin olunmasına zəmanət verən sığorta cəmiyyətinin sosial-iqtisadi sabitliyini təmin etmiş olur. Sığorta təşkilatı fəaliyyətini icbari və könüllü şəkildə həyata keçirir.

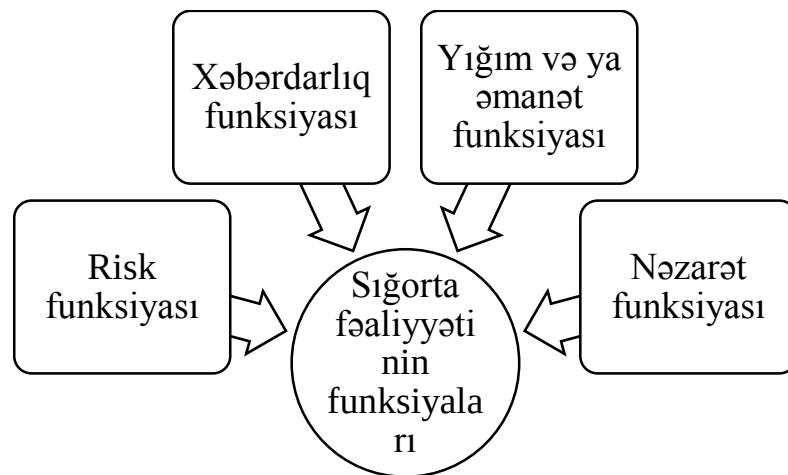
1. İcbari sığorta qanun əsasında həyata keçirilir. Bu qanunvericiliyə əsasən sığortaçı müəyyən edilmiş obyektləri sığorta etməyə, sığortalı tərəf isə bunun müqabilində sığorta tədiyyələrini ödəməyə borcludur. İcbari sığorta zamanı sığorta təşkilatı aşağıdakı amilləri nəzərə almalıdır:

- a) sığorta məsuliyyətinin ölçüsünü
- b) tarif dərəcələrinin tətbiq edilməsi qaydalarını
- c) sığorta üzrə ödəmələrin aparılma dövrünü
- d) sığortaçı və sığortalının hüquq və vəzifələrini.

2. Könüllü sığorta da uyğun olaraq qanunvericilik əsasında və könüllü surətdə həyata keçirilə, eyni zamanda könüllü sığorta hər dövr ərzində sığorta müddəti ilə məhdudlaşdırıla bilmir. Sığorta təşkilatı konkret şərtləri müəyyən etdikdən sonra sığorta nəzarətinə təqdim edir. Şərtlərin qüvvəyə minməsi yalnız razılaşdırıldıqdan sonra mümkündür.

Sığortanın iqtisadi tərəfdən mahiyyətini ictimai məqsədlər istiqamətində ifadə olunan funksiyalarında geniş izah olunur. Sığorta işində iqtisadi mahiyyətini həim funksiyalarda görmək mümkündür. Funksiyalar- maliyyə sisteminin bir forması kimi sığorta fəaliyyətinin əsas tərkib elementlərini təşkil edir.

Sxem 2. Sığorta fəaliyyətinin funksiyaları.

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Pul vəsaiti fondlarının yaradılması və bölüşdürülməsi prosesində risk funksiyası vacib hesab olunur. Deməli əsas funksiya kimi risk dəyərləndirilir. Sığorta risklərinin dərəcəsindən asılı olaraq, sığorta bazarının iştirakçıları arasında paylanır. Sığorta təşkilatları zərər dəymiş şəxsləri pul ödənişi ilə təmin etməlidir. Sığorta riski funksiyasının təkrar bölgü münasibətlərinin həyata keçirilməsi zəruri hesab olunur. Sığortanın mahiyyətinin əks etdirilməsində risk funksiyası həyata keçirilməsi mühüm rola malikdir.

Xəbərdarlıq funksiyası sığorta fondu vəsaitlərinin müəyyən hissəsinin sığorta riskinin azaldılması üçün maliyyələşdirilir. Bu funksiya vasitəsi ilə əhaliyə və ya təsərrüfat subyektlərinə dəymiş ziyanların aradan qaldırılmasında sığortalıyı nəzərdə tutur.

Nəzarət funksiyası digər funksiyaların nəticəsində meydana gəlir. Sığorta nəzarəti qanunvericilik əsasına uyğun olmaqla maliyyə nəzarətinin yerinə yetirilməsinin tərkibi formasında əks olunur.

Sığorta dövlətin maliyyə sisteminin möhkəmləndirilməsi və cəmiyyətin ehtiyaclarının hər tərəfli əhatə olunması ilə maddi rifahın, sahibkarlıq riskinin

təminatçısı kimi çıxış edir. Sığorta təşkilatlarının sabit maliyyə proseslərinin həll edildiyi bir dövrdə sığortanın sosial-iqtisadi mahiyyətini düzgün şəkildə qeyd etmək tələb olunur. Sığorta bazarında iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsinin əsas prinsipi tələb və təklif arasındakı üstün mövqeyə malik sığortaçılar üçün vacib olan sığorta xidmətləri yeni növlərinin yaranmasına stimül verir və neqativ amillərə rast gəlinmir. Sığorta fəaliyyətinin formalaşmasında maliyyə kateqoriyası anlayışının daha geniş araşdırılması önəmli əhəmiyyətə malikdir. Digər iqtisadi kateqoriyalarda olduğu kimi sığortada pul vəsaitləri dövriyyəsi və pul vəsaitlərinin paylanması mərhələsində iştirak edə bilən və müvafiq məqsədə malik olan fondların formalaşdırılması istifadəsi zəruri məbləğlə əsaslandırılır.

İxtisaslaşdırılmış təşkilatlar- sığorta təşkilatları mövqeyindən sığortalı tərəfə dəymiş zərərə görə ödənilən sığorta fonduna hüquqi və fiziki şəxslərin sığorta maraqlarının qorunması məsələsi ilə əlaqədar olan münasibətlər sistemidir. Ümumi götürüldükdə sığorta sistemi istehsal münasibətlərinin mühüm elementidir. İstehsal münasibətlərinin gedişatı mərhələsində maddi itkilərin kompensasiya edilməsi ilə əlaqədar və fasiləsizlik və müntəzəmlik qaydalarına müvafiq olaraq təkrar istehsalın əsas qaydalarından hesab edilir. Sığorta təşkilatları bütövlükdə qanunvericiliyə əks olmayan aşağıda göstərilənlər sığorta obyektlərinə məxsusdur:

- ✓ Şəxsi sığorta
- ✓ Əmlak sığortası
- ✓ Məsuliyyət sığortası

Sığorta təşkilatları öz funksiyalarını yerinə yetirərkən aşağıdakı prinsipləri nəzərə almalıdır:

1. Sığorta marağının olması prinsipi- Sığorta marağı sığorta sisteminin təməli sayılır, onun əsas prinsipini müəyyən edir. Bu sığorta münasibətlərinin yaranmasında üstün səbəbdir. Belə prinsip hər hansı bir şəxsi sığorta müqaviləsi bağlanmağa sövq edən amildir. Sığorta marağı dedikdə, sığortalı tərəfin maliyyə itkisinə ilə qarşılaşma

ehtimalı ilə şərtlənən, bu istiqamətdə sığorta obyektini sığortalamaq hüququnun müəyyən edildiyi bir mənafe dir.

2. Riskin sığortalanması prinsipi- Tam əhatəli formada gözlənilməz hadisələrin baş verməsi ehtimalını ifadə edir. Şirkətin maliyyə dayanıqlığının nəzəri aspektlərinin, konseptual bazasının tədqiqi ilə müəssisələrin maliyyə risklərindən maksimum şəkildə sığortalanması məqsədi ilə risklərin yaranması amillərinin araşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

3. Ekvivalentlik prinsipi- Sığorta təşkilatı tərəfindən toplanılan sığorta haqları ilə sığortalılar qarşısındakı öhdəliklərin ümumi həcmnin iqtisadi bərabərliyi deməkdir. Sığorta sistemində mənfəət əldə etmək şərti amil kimi nəzərə alınır. Baxmayaraq ki, sığorta sahəsində kifayət qədər mənfəət əldə etmək mümkündür.

4. Tərəflərin yüksək etimad prinsipi- Müqaviləyə əsasən hər iki tərəfin situasiyası haqqında bütöv və dəqiq məlumatların ötürülməsində diqqətli olmalıdır. Sığortalı tərəfindən etibarın qazanılması üçün sığortaçı sığorta müdafiəsini kifayət qədər dəqiq əsaslarda aparmalıdır. Əks halda isə etimad prinsipinin pozulmasına, sığorta bazasında əməliyyatlarının sayının azalmasına və ləng inkişafına səbəb ola bilər.

5. Zərərin və onu yaradan səbəb-nəticə əlaqələrinin mövcudluğu prinsipi- Sığortalıya dəymiş zərərin hansı səbəblərdən baş verməsinin səbəblərini müəyyən etmək lazımdır. Hadisə nəticəsində sığortalıya dəyən zərərin hesablanması və onun öhdəliklərinin qarşılanması düzgün tətbiq edilməli, nəticəyə uyğun olmalıdır.

6. Kontribusiya prinsipi- Oxşar hadisəyə görə sığortalıdan dəfələrlə sığorta haqqı almaması üçün tətbiq edilən prinsipdir. Sığortalanma dövründə sığorta olunanlara verilmiş sığorta haqqının paylanması nəzarətinə dayanır.

7. Subroqasiya prinsipi- Subroqasiyada yalnız sığorta olunmuş şəxsə ödənilən məbləğ miqdarında zərər vuran tərəfdən tələb hüququ yaranır. Bu prinsip zamanı bir tərəf qarşı tərəfə üçüncü şəxslərin həyata keçirdiyi zərəri ödəməyi, həmçinin bu zərəre əsasən zərər vuran tərəfdən almağı öhdəsinə götürür.

Sığorta təşkilatlarının əsas funksiyaları aşağıdakılardır:

✓ Analitik funksiya-Sığorta təşkilatının baş verə biləcək hadisələri əvvəlcədən hesablaması, analiz etməsi və araşdırması proseslərini özündə birləşdirir.

✓ Müştəri təhlükəsizliyinin təmin edilməsi- Sığorta bazarında daha geniş müştəri bazasına sahib olmaq üçün sığortalılar qarşısındakı vəzifələri düzgün yerinə yetirə bilmək bacarığı olmalıdır. Müştərilərin etimadının qazanılması prosesi müəyyən müddət ərzində sığortaçının fəaliyyətinin mexanizmindən asılıdır. Müştəri təhlükəsizliyinin təmin edilməsi dedikdə sığorta müqaviləsinə əsasən sığorta ödənişlərinin və digər sığorta əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi başa düşülür. Sığorta təşkilatının müştəri qarşısındakı öhdəliyinin vacibliyini nəzərə alması onun müştərilər qarşısındakı etimadını daha da artırmış olur.

✓ Sığorta şirkətinin öz təhlükəsizliyinin təmin edilməsi funksiyası-Öz funksiyalarını yerinə yetirmək üçün sığorta təşkilatı hər bir tərəfdən özünü tənzimləməyi bacarmalıdır. Gələcəkdə baş verə biləcək neqativ halların ehtimalını nəzərə alaraq onlar üçün qabaqlayıcı tədbirləri həyata keçirməkdə hazır olmalıdır. Beləliklə öz öhdəliklərini tam və vaxtında həyata keçirmək prosesini asanlaşdırmaq olacaq.

Sığorta fondunun yaradılması sığorta təşkilatlarının yaradılmasında əsas rol oynayır. Sığorta tariflərinin müvafiq qaydada müəyyən olunması sığorta təşkilatının maliyyə potensialının yaradılmasında və sığorta əməliyyatlarının rentabelliyyətinin təmin olunmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Sığorta tarifinin normadan artıq təyin edilməsi, sığorta fondu köməyi ilə artıq qalan ehtiyatın yenidən bölüşdürülməsinə, yəni sığortalıların əlavə vəsaitinin cəlb olunması ilə nəticələnər. Normadan aşağı təyin edilmiş sığorta tarifi isə sığorta fondunun yetəri dərəcədə yaradılmamasına səbəb olar. Sığorta ödəmələrinin və sığorta miqdarlarının təminatını müəyyən etməkdən ötrü sığorta fonduna ehtiyac yaranır. Sığorta fondunun yaradılması sistemi mühitində sığorta işinin iki önəmli istiqamətini qeyd etmək olar:

❖ Məcburi şəkildə toplanılan və iqtisadiyyatın fasiləsizliyini təmin etməklə, gözlənilməz hadisələrin nəticəsində əmələ gələn ilkin kompensasiya edən dövlət sığortası

❖ Könüllü şəkildə toplanılan və sığorta bazarında əməliyyatlarına əsasən gəlir əldə etməyi hədəfləyən qeyri-dövlət sığortası

Sığorta təşkilatı fəaliyyət göstərdikdən bir müddət sonra maliyyə mexanizmi və pul dövriyyəsi yaranmağa başlayır. Bu ehtiyatlardan səmərəli istifadə etməyi planlaşdırır. Bir sıra amillərin baş verməsi nəticəsində pul dövriyyəsi bir sıra amillərin təsiri altına düşür. İtkilərin hesablanması ehtimalını nəzərə alaraq sığorta fondunun bölgüsünü aparmaq olar. Onun həcmi proqnozlaşdırılmış miqyasdan asılıdır. Yaradılan fondun məbləği sığorta sahəsində maliyyə münasibətlərinin təşkilində özünü müxtəlif formalarda göstərir. Bu istiqamətdə maliyyə münasibətlərinin əhəmiyyətinin çox olmasını nəzərdən keçirmək mümkündür. Sığorta təşkilatları dövlət, səhmdar, xüsusi və ya birgə formasında olur. Sığorta təşkilatları funksiyalarını yerinə yetirilməsi sığorta brokerləri və sığorta agentləri vasitəsilə həyata keçirirlər. Onların fəaliyyətinə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş bir sıra sərhədlər qoyulur.

Sığorta agentı sığortaçı tərəfindən və ondan gələn səlahiyyətlər çərçivəsində sığorta müqavilələrinin bağlanması istiqamətində, yenilənməsində və həmçinin davam edilməsində, habelə tərəflər arasında söhbətlərin aparılmasında vasitəçilik işini yerinə yetirən fiziki və ya hüquqi şəxs hesab edilir. Demək olar ki, sığorta agentı eyni zamanda birdən çox sığortaçı tərəfinin sığorta agentı kimi iştirak edə bilər. Sığorta agentı tərəfindən çalışdığı təşkilatın sığorta müqavilələri barədə sığorta istəyi olan şəxslərə informasiya verir və satılması ilə məşğul olur.

Sığorta brokeri sığorta məsələləri, danışıqların aparılması, sığorta müqaviləsinin fasiləsizliyi və yenilənmə xüsusiyyətinə qadir olması, risklərin yerləşdirilməsi ilə bağlı olaraq vasitəçilik fəaliyyəti həyata keçirən, sığorta müqavilələrinin bağlanmasına, həmçinin sığorta tələbinə məxsus məsləhətlər verən şəxslər hesab olunur. Sığorta brokerləri adətən sığortalı adı altında fəaliyyət göstərirlər, sığortalıların maraq

dairələrinə uyğun şəkildə sığorta təşkilatı müəyyən edir və sığorta müqaviləsini həyata keçirməklə məşğul olurlar. Mütəxəssis sığorta brokerləri isə müvafiq olaraq müqavilənin etibarlılıq müddəti bitənədək sığortalı adı altında fəaliyyət həyata keçirir və sığorta hadisəsi olduğu vaxt sığorta ödəməsinə sığorta təşkilatından tələb edirlər.

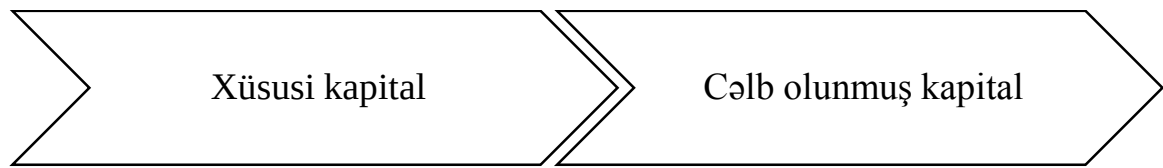
Sığorta vasitəçiləri müştərilərinə nümayiş etdirdikləri vasitəçilik və ya məsləhət sahələrinə görə komissiya (muzd) alırlar. Respublikamızda sığorta potensialı mövcud vəziyyətlə müqayisədə çox böyükdür və qarşıda duran əsas vəzifə sığorta təşkilatları arasında həqiqi rəqabətin yaradılması, regionlarda yerli sığorta maraqlarının ödənilməsinə təmin edən yerli sığorta bazarlarının yaradılması, təkrarsığorta yaratmaq başqa tədbirlər nəticəsində bu sahənin inkişafının yüksək səviyyədə aparılmasıdır. Ölkə iqtisadiyyatının daimi inkişafının əsas ünsürlərindən biri də məhz geniş əhatəli sığorta təminatının olmasıdır. Sığorta müasir şəraitdə ölkənin investisiya potensialının artmasında, dövlətin iqtisadi mənafeələrinin müdafiəsinin təmin edilməsində, əhəlinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında geniş imkanlara sahibdir.

1.2. Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığı və onların təmin edilməsinin nəzəri əsasları

Maliyyə münasibətləri sığorta təşkilatının maliyyə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi prosesində, pul vəsaitlərinin hərəkəti zamanı özünü göstərir. Belə münasibətlər pul formasında sığortaçı ilə aşağıdakılar arasında baş verir.

- ✓ Sığorta müqaviləsinin şərtlərinin pozulması nəticəsində müəyyən edilmiş cərimələrin alınması və ödənilməsi zamanı sığortalılar ilə
- ✓ Sığorta təşkilatlarının mənfəətinin bölüşdürülməsi zamanı
- ✓ Maliyyə münasibətlərinə, həmçinin investisiyalardan gəlirin əldə olunması zamanı meydana çıxan pul münasibətlərini aid etmək olar.

Sxem 3: Sığortaçının maliyyə potensialı və sığorta resursları.

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Sığorta təşkilatının maliyyə durumu və onun ödəmə qabiliyyəti vasitəsilə müəyyən edilir. Maliyyə dayanıqlığının təhlilində aşağıdakı vəzifə borcları qoyulur.

- Sığorta təşkilatlarında maliyyə resurslarının obyektiv dəyərləndirilməsi və analizi
- Sığorta təşkilatlarında maliyyə durumunun yaxşılaşdırılmasından ötrü daxili ehtiyatların müəyyənləşdiriləsi

Maliyyə dayanıqlığının müəyyən edilməsi zamanı qəbul edilmiş sığorta öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi tələbləri irəli sürülür. Baş verə biləcək əlverişsiz amillərin təsirindən müsbət nəticə çıxara bilmək qabiliyyətidir. Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təhlili onun aktivlərinin və öhdəliklərinin arasındakı fərq ilə müəyyən etmək olar. Sığorta ehtiyatlarının öhdəlikləri yerinə yetirmək bacarığında olması, eyni zamanda sığorta ehtiyatları miqdarının öhdəliklərindən çox olması, onun maliyyə dayanıqlığına qarşı gücünü göstərə bilər. Müqavilələr üzrə sığorta öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi, sığorta tarifləri üçün kifayət qədər sığorta ehtiyatlarının olması müsbət hal kimi dəyərləndirilir.

Maliyyə dayanıqlığı dövlətin iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla iqtisadiyyatın tənzimlənməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dövlətin iqtisadi funksiyalarının həyata keçirilməsində maliyyə münasibətlərindən geniş istifadə edilir. Maliyyə dayanıqlığı maliyyə ehtiyatlarının səmərəli bölüşdürülməsi və istifadəsidir.

Sığorta təşkilatları sığortalılar qarşısındakı öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün müəyyən ödəmə qabiliyyətinə malik olmalıdır. Bunu nəzərə alaraq sığorta təşkilatı iki əsas mövzuda işini qurmalıdır:

- Maliyyə tutumunun səviyyəsinin yüksəldilməsi- ödəmə qabiliyyəti, sığorta qarşısında yaranmış borcların qaytarılması qabiliyyəti, sığorta ehtiyatlarının səviyyəsi
- Təşkilata məxsus öhdəlikləri qarşılamağa maraqlı olmalıdır.

Ödəmə qabiliyyəti- sığorta təşkilatının maliyyə durumunu əks etdirən vacib göstəricidir. Ödəmə qabiliyyətinin dəyərləndirilməsi balans informasiyalarına uyğun aparılır. Sığorta təşkilatının ödəmə qabiliyyətinin əmsalları təşkilatın özünün rahat həyata keçirilən vəsaitləri hesabına daha qısa zamanda öhdəlikləri ödəmək qabiliyyətini nümayiş etdirir. Bu göstəriciləri hesablayarkən qısamüddətli öhdəliklər əsas götürülür.

Sığorta təşkilatı pul vəsaiti və maliyyə ehtiyatlarının sığorta bazarında dövriyyəsinə həyata keçirir. Təşkilatın ödəmə qabiliyyətinin perspektiv vəziyyətini nəzərdən keçirərkən gələcək imkanları nəzərə almaq lazımdır. Ödəmə bacarığının iqtisadi təhlili mərhələsində aktivlər və öhdəliklərin müqayisəsinin təhlili aparılır.

Sığorta vəsaitlərin əlverişli formada istiqamətləndirilməsi investisiya və sığorta zərərlərinin mövcudluğu, eyni zamanda investisiyaların gəlirlilik proqnozu üzrə səliss proqnozların olmaması mühitində qeyri-realdır. Sığortaçının investisiya layihəsi onun tədiyyə bacarığına malik olmasına, gələcək dövrdə rəqabət qabiliyyətli olmasına həlledici surətdə təsir etmək qabiliyyətidir. İnvestisiyaların güvənli olmasına imkan yaradan qazanc üsulları və qayıtma xüsusiyyəti sığorta təşkilatının amillərinin uyğunlaşdırılması prinsipləri formasında qiymətləndirilir. Sığorta sahəsində ən vacib şərtlərdən olan davam etmə fəaliyyətinin fasiləsizliyidir.

Sığortaçının maliyyə qabiliyyətli olması onun sığorta müqaviləsi istiqamətində sığorta etdirənə sığorta məbləği (sığorta ödənişi) ödənilməsi vəzifəsinin düzgün və müəyyən edilmiş zamanda inkişafına əsaslanır. Maliyyə dayanıqlığına malik olduğunu isə sığorta nəzarəti orqanları tərəfindən baxıldıqdan sonra müəyyən etmək mümkündür. Belə bir nəzarətin həyata keçirilməsi maliyyə sabitliyini xarakterizə edir. Maliyyə

hesablarının nəticələrinin təhlilindən sonra sığortaçının yerinə yetirdiyi əməliyyatların hansı göstəricilər əsasında apardığını və onlara düzgün riayət olunması proseslərinə baxılır.

Sxem 4: Maliyyə sabitliyinə təsir göstərən amillər.

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Xarici faktorlara nəzər salsaq bunun sığorta təşkilatından birbaşa asılı olmadığını görə bilərik. Sığorta təşkilatının xaricində baş verən proseslərin təsiri nəticəsində yarandığını bilmək olar. Xarici faktorlardan sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığına təsir göstərən əsas göstəricilərdən biri inflyasiya hesab olunur. İnflyasiya səviyyəsinin artması sığortaçının maliyyə sabitliyinə birbaşa təsir göstərəcək. İnflyasiya təşkilatın gələcək səmərəsinin azalmasına da səbəb ola bilər. Sığorta xidmətlərinin genişləndirilməsinin qarşısını qismən də olsa alır və inkişafını ləngidir. Təşkilatların maliyyə dayanıqlığının sabitliyinə təsir edərək sığorta əməliyyatlarında risklilik dərəcəsini də artırır. İnflyasiya baş verərsə bu hər bir sığortaçıya mütləq təsir göstərəcək və sığorta ehtiyatları səviyyəsinin artırılmasında ləngimələr yaradacaq. İnflyasiyanın sığorta təşkilatlarına təsirini aşağıdakı kimi göstərmək olar:

1. Ekvivalentlilik prinsipinin pozulmasına səbəb ola bilər. Bildiyimiz kimi, sığorta təşkilatları sığorta müqaviləsi üzrə aldığı sığorta haqları müqabilində sığortalıya sığorta ödənişi nisbətini bərabər şəkildə yerinə yetirməlidir. İnflyasiyanın baş verməsi nəticəsində sığorta haqları ilə ödəniləcək sığorta ödənişlərinin, yəni öhdəliklərin nisbəti dəyişə bilər. Bu da inflyasiyanın qiymət funksiyasına hansı dərəcədə təsir qüvvəsini göstərmiş hesab olunmur.

2. Hər bir sığorta təşkilatı mütləq şəkildə öz ehtiyatlarının artırılmasında və investisiya qoyuluşlarında maraqlıdır. Qısamüddətli və uzunmüddətli öhdəliklərin yerinə yetirilməsini nəzərə alaraq inflyasiya dövründə bu göstəricilərin müsbət səbəblərindən çox inflyasiya vəziyyətindən hansı üsullarla çıxmaq şərtləri ilə üz-üzə qalır.

3. Inflyasiya prosesinin baş verməsi təbii ki, digər rəqiblərdə də yan təsirlərini göstərəcək. Sığorta təşkilatları eyni problemlərlə qarşılaşır. Inflyasiya dərəcəsinin faizinin çox olması təşkilatlar üçün ciddi problemlər yarada bilər.

4. Sığorta ehtiyatlarının artırılmasında inflyasiyanın təsiri böyükdür. Ehtiyatların qorunması və risklərdən qismən də olsa qaçılması üçün müxtəlif metodlardan istifadə olunmalıdır. Belə metodlar sığorta təşkilatlarından asılı olaraq dəyişə bilər.

Daxili faktorla isə təşkilatın fəaliyyət göstəricilərinin səmərəliliyindən asılıdır. Bu faktorlardan ən səciyyəvi olan isə investisiya siyasətidir. Müəyyən edilmiş qanunlar çərçivəsində sığorta təşkilatları investisiya fəaliyyətini reallaşdırmaqla bilər.

Sığortaçının şəxsi vəsaiti etibarlılığı, mənfəətliliyi, ödəmə qabiliyyəti və müxtəlif nəzərə almaqla investisiyaya yönəldilir. Bu vəsaitin onun məcmu kapitalının hesablanması üçün qəbul edilən hissəsi aktivlərin aşağıdakı qrupları ilə ifadə olunur.

Daxili faktorlar:

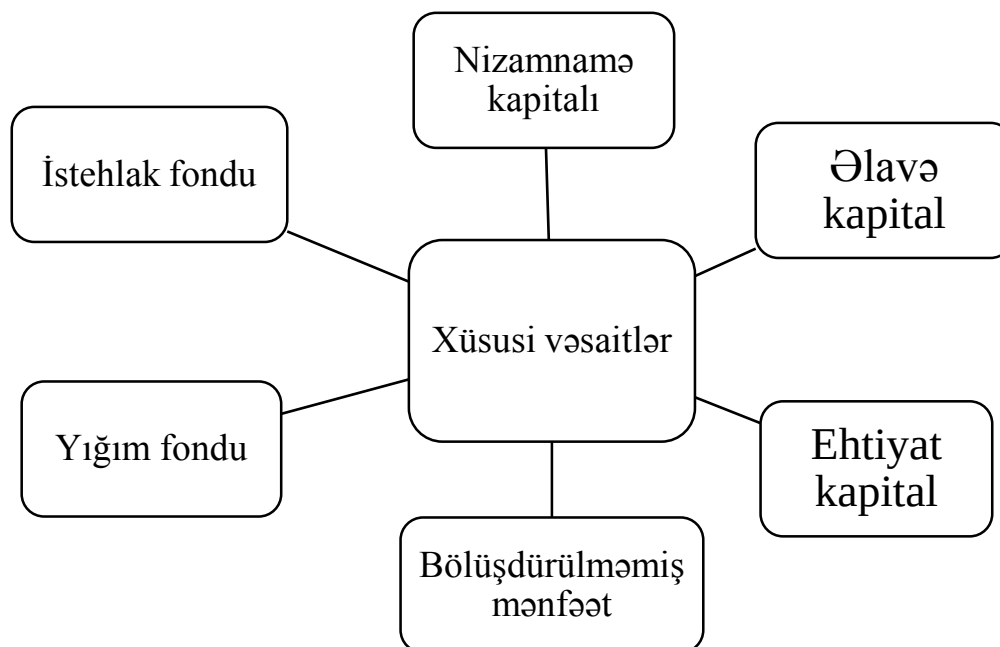
- ✓ Dövlət qiymətli kağızları
- ✓ Bank hesablarındakı pul vəsaitləri
- ✓ Daşınmaz əmlak
- ✓ Qeyri-dövlət qiymətli kağızları
- ✓ Digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitlər
- ✓ Öz işçilərinə borc verilmiş pul vəsaitləri.

Hər bir sığorta təşkilatı böyük itkilərə məruz qalma risklərinin səviyyəsinin minimuma endirilməsi və mənfəət əldə edilməsi yolunda investisiya siyasəti reallaşdırır.

Sığorta risklərinin dərəcəsi sığorta tariflərinin kəmiyyətindən asılıdır. Sığortaçının maliyyə sabitliyində sığorta tariflərinin rolu vardır. Sığorta haqlarının həcmi sığorta müqavilələrinin sayından və sığorta məbləğlərinin miqdarından asılıdır. Beləliklə nəticə olaraq sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığı təşkilatın gəlirlərinin kəmiyyəti nisbətindən asılıdır. Sığorta tariflərini sabit saxlamağı bacarmaq lazımdır çünki, əgər təşkilat sığorta tariflərini mütəmadi olaraq aşağı salarsa, o zaman toplanılan sığorta haqları ödəyəcəyi sığorta ödənişləri miqdarından xeyli aşağı olar ki, bu da maliyyə nəticələrinin zərərlə çıxmasına şərait yaratmış olar. Eyni zamanda sığorta tariflərinin dərəcəsinin artırılması rəqib sığorta təşkilatlarında sığortalıların artırılmasına da gətirib çıxarar. Buna görə də sığorta təşkilatı öz müştərilərini itirmək təhlükəsində qala bilər. Sığorta ehtiyatlarının miqdarını və strukturunu elə qurmaq lazımdır ki gələcəkdə fəaliyyəti zamanı müştərilər qarşısında öz öhdəliklərini tam yerinə yetirmək bacarığında olsun. Kifayət dərəcədə formalaşdırılmayan sığorta ehtiyatları sığorta təşkilatlarının gəlirlərinin artırılmasına maneələrə səbəb olacaq və bu da maliyyə dayanıqlığının zəifləməsi ilə nəticələnə bilər.

Xüsusi kapital sığorta ehtiyatları vəsaitlərinin çatışmazlığında təmin etmək qabiliyyətinə malikdir. Sığorta təşkilatlarının kapitalının miqdarı nə qədər geniş olarsa, təşkilat bir o qədər maliyyə dayanıqlı, ödəmə qabiliyyətli və güvənli sığortaçı hesab olunar. Müştərilər qarşısında öz etimadını artırmış və etibarını qazanmış olar. Kapitalın çox olmasının gəlirə böyük təsiri vardır. Sığorta təşkilatı öz gəlirlərini artırmaq üçün geniş kapital kütləsinə güvənərək, daha böyük risklərlə sığorta əməliyyatlarını həyata keçirə bilər. Bu zaman sığorta təşkilatlarının gəlirlərinin artmasına və maliyyə dayanıqlığına təminat vermiş hesab olunur. Kapitalın çoxluğu sayəsində bu kapital investisiyaların depozitlərinə, qiymətli kağızlara və digər sahələrə yüksəltməyə və gəlir əldə etməyə imkan yaradır.

Sxem 5: Xüsusi vəsaitlər

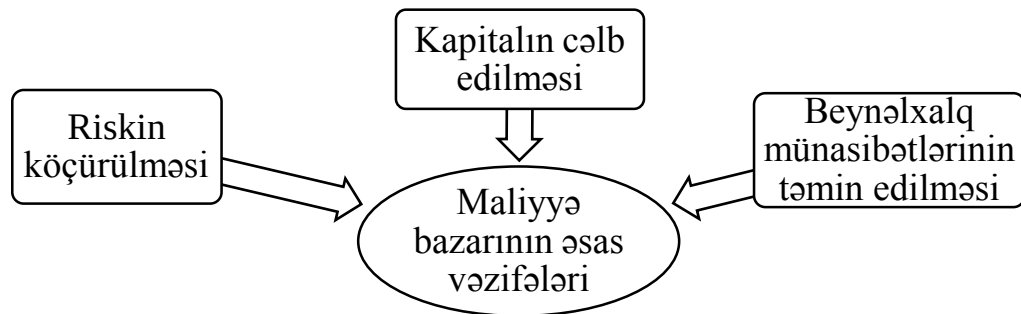
Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Sığortaçının öz vəsaitinin əsasını nizamnamə kapitalı təşkil edir. Sığorta nəzarəti təşkilatının müəyyən etdiyi minimum nizamnamə kapitalının həcmi vardır. Sığorta təşkilatı hüquqi şəxs qismində dövlət qeydiyyatına alınana qədər sığortaçıdan tələb olunan nizamnamə kapitalının minimum məbləğindən az olmamaq şərti ilə pul ilə ödəməlidir. Nizamnamə kapitalının formalaşdırılması hər bir təşkilat üçün mənbə müxtəlif ola bilər. Bu səbəbdən kredit və ya borc şəklində pul vəsaitindən, hər hansı bir qanunsuz əmlakdan əldə edilmiş, habelə dövlət və bələdiyyə büdcələrinin və büdcədən kənar fondların pul vəsaitindən və digər vəsaitdən istifadə edə bilməz.

Qanunla müəyyən edilmiş şərtlər sığortalılara etibarlı sığorta təminatının yaradılmasında, sığortaçıların maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsində, eyni zamanda sığortaçının sığortalılar qarşısında öhdəliklərini yerinə yetirə bilməsi üçün tətbiq edilmişdir.

Kapital dedikdə gələcəkdə digər sığorta xidmətlərinin yaxşılaşdırılmasına və fasiləsizliyin təmin olunmasının bir vasitəsi kimi də düşünmək olar. Sığorta təşkilatı kapital yaradarkən onun istiqamətlərinin ölkənin iqtisadiyyatına təsirində nəzərə alınmalıdır. Sosial səmərəsini və başqa iqtisadi halların müsbətə doğru dəyişilməsini ifadə etməyi bacarmalıdır. Kapitalın ilk dövrlərində təşkilat öz sistemini formalaşdırmağa çalışır, sonradan isə istehsalın səviyyəsinin genişləndirilməsində qəti addımlar atır. Sosial kapital dedikdə iqtisadiyyatda tərəflər arasında etimad münasibətlərinin sıralanmış strukturunu əks etdirir.

Sxem 6. Maliyyə bazarlarının əsas vəzifələri.

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Maliyyə bazarlarında sığortaçı ilə sığortalı arasında maliyyə münasibətlərinin gedişatında maraqlı tərəflər hesab olunurlar. Maliyyə münasibətlərində hər iki tərəf kifayət qədər məlumata və informasiyaya sahib olmaq bacarığında olmalıdır. Sığortalı ilə sığortaçı arasında anlaşılmazlıq olmamalıdır. Maliyyə şərtləri düzgün yerinə yetirilməlidir. Gələcəkdə yarana biləcək risklərin düzgün bölüşdürülməsi üzrə sığorta təşkilatı məsuliyyət daşıyır. Qanun qarşısında öz öhdəliklərini düzgün yerinə yetirməkdə cavabdehlik daşıyırlar.

Azərbaycan iqtisadiyyatının sosial-iqtisadi tərəfinin inkişaf etdirilməsində də sığorta təşkilatları önəmli paya sahibdirlər. Ötən illər ilə müqayisə bu sahədə inkişafın sürətləndiyini nəzərə alsaq iqtisadi-sosial tərəfdən daha da möhkəmlənəcəyinə ümid

etmək olar. Maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində kapital və pul vəsaitlərinin səfərbər edilməsində maliyyə vəsaitlərinin səmərəli yerləşdirilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Beləliklə, dəyişən iqtisadi mühitdə maliyyə resurslarının fasiləsiz olaraq iqtisadiyyata cəlb edilməsi mühüm xarakter daşıyır. Azərbaycanda son illərdə həyata keçirilən islahatlar nəticəsində dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiya etməsinin dərinləşməsinə nəzərə alaraq ölkəmizdə dinamik inkişafa səbəb olmuşdur. Müasir şəraitdə maliyyə münasibətləri həm makroiqtisadi səviyyədə həm də dövlət səviyyəsində təmin edilmişdir. Maliyyə bazarlarında pul vəsaitlərinin hərəkətinin təşkil olunmasında xüsusi forma və üsul vasitəsi olmaqla sığortaçı və sığortalı arasındakı münasibətlərin məcmusunu özündə əks etdirir.

Maliyyə dayanıqlığının zəif olması təşkilatın maliyyə ehtiyatlarının qeyri-bərabər bölgüsüdür. Sığorta bazarında bu vəziyyətin sığorta təşkilatları arasındakı çatışmazlığı öz əksini tapır. Sığorta təşkilatının funksiyalarının uyğun tətbiq edilməsinin onun maliyyə münasibətlərində nə qədər təsir etdiyini müəyyən etmək olar.

Sığorta bazarlarının inkişafı dövlətin maliyyə imkanlarından asılıdır. Sosial sığortanın dəstəyi ilə zərərlə qarşılaşmış insanların minimum həyat səviyyəsini normalaşdırmağa addım atır. Bu ölkənin sosial siyasəti tərəfindən əsas istiqamətlərindəndir. Sığorta bazarlarının maliyyə vəziyyətinin keyfiyyətə xarakterik edən göstəricilərdən ən əsası da ödəmə qabiliyyətidir. Tədiyyələrin möhlətli öhdəliklər üzrə vaxtında ödənilməsi qabiliyyəti kimi başa düşmək olar.

Dəyişən bazar iqtisadiyyatı mühitində maliyyə dayanıqlığının analizinin mühüm məqsədi müasir maliyyə işinin çatışmamazlıqlarını sıradan çıxarmaq və maliyyə dayanıqlığının qabiliyyətini yaxşılaşdırmaqdan ötrü maliyyə ehtiyatlarının formalaşdırmaqdan ibarətdir. Bu məqsədə çatmaqdan ötrü aşağıdakı vəzifələr əsas götürülür:

- Maliyyə ehtiyatlardan istifadə zamanı obyektiv qiymətləndirilməsi və təhlil edilməsi
- Maliyyə dayanıqlığını əks etdirən meyarları təyin etmək

- Həyata keçirilən müəyyən maliyyə ehtiyatlarının, onların plana müvafiq yerinə yetirilməsini qiymətləndirmək
- Daxili ehtiyatların köməyi ilə maliyyə ehtiyatlarından istifadənin maliyyə vəziyyətinə təsirinin yaxşılaşdırılması
- Daha effektiv nəticələrin əldə edilməsi üçün konkret addımlar atılmalı, yeni təkliflər və plan işlənilib hazırlanmalıdır.
- Maliyyə resurslarının effektivliyinin artırılması üçün təkliflərin həyata keçirilməsi. Maliyyə resurslarından səmərəli istifadə, risklərin dərəcəsinin müəyyənləşməsində, borc öhdəliklərinin və kreditlərin yerinə yetirilməsində müsbət təsir göstərir.

Maliyyə dayanıqlığının təhlilində xarici və daxili növləri fərqləndirilir. Daxili təhlilin aparılması daxili istifadəçilər tərəfindən həyata keçirilir. Təhlilin nəticələri planlaşdırma, proqnozlaşdırma və nəzarətin həyata keçirilməsində tətbiq edilir. Təhlilin bu növünün aparılmasında əsas məqsəd maliyyə resurslarının və pul vəsaitlərinin planlı şəkildə daxil olmasını həyata keçirməkdir. Bununla sığorta təşkilatlarının normal fəaliyyətinə şərait yaratmaq və təsərrüfat subyektinin maksimum mənfəətlə işləməsinə şərait yaratmaq mümkündür.

Maliyyə dayanıqlığının gücü sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətindən asılıdır. Maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinin təhlili zamanı müxtəlif detallaşdırma dərəcəsinə fikir vermək lazımdır. Mühasib məlumatların nəticəsində təşkilatın ödəmə qabiliyyətini müəyyən etmək mümkündür. İqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılması, maliyyə potensialının artırılması və dinamikasının tənzimlənməsində maliyyə dayanıqlığının rolu böyükdür. Maliyyə təhlilinin aparılması çərçivəsində əldə edilmiş uçot məlumatlarının keyfiyyəti qiymətləndirilir. Maliyyə dayanıqlığını xarakterizə edən bir sıra göstəricilərin hesablanması və qiymətləndirilməsi prosesləri aparılır.

Maliyyə dayanıqlığı sığorta təşkilatlarının amillərinin likvidlik qabiliyyətindəndə asılıdır. Təcrübədə maliyyə dayanıqlığının əmsallarının normativləri yoxdur. Sığorta təşkilatlarının göstəriciləri tutuşdurularaq təşkilatın maliyyə dayanıqlığının səviyyəsini

qiymətləndirmək olar. Təhlil aparkən həmçinin təşkilatın qarşılmalı olduğu uzunmüddətli öhdəliklərin yerinə yetirilməsi əmsalları təyin olunmalıdır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta təşkilatının iflası uğraması və ya böyük maliyyə risklərinə məruz qalması onun rəqabət gücünün uğursuzluğa düşər olmasından xəbər verir. Kompleks təhlil zamanı maliyyə vəziyyətinin göstəricilərinə təsir göstərən proseslərin keyfiyyət və kəmiyyət tərəflərinin nəticələrinin yekunlaşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sığorta təşkilatının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi birinci mərhələdə həyata keçirilir.

Maliyyə dayanıqlığına təsir göstərən risklərin əmələgəlmə miqdarları dörd qrupa bölünür:

- ❖ Müntəzəm kiçik zərərlər: belə risklər öncədən xəbər veriləndir və bir o qədər də ciddi təhlükələr yaratmır.
- ❖ Müntəzəm böyük zərərlər: riskin idarəedilməsində ciddi təhlükə yoxdur. Risklərin təkrarlanması bu ehtimalların daha da artmasına səbəb olur.
- ❖ Bir dəfə baş verən böyük zərərlər: riskin idarəedilməsində ciddi sınaq ola bilər. Riskin idarəedilməsinə qərarlar kifayət qədər olmadığından qəbul edilmir və yaxud ləğv olunur.
- ❖ Bir dəfə baş verən kiçik zərərlər: risklərin idarəedilməsində zərərlərin daha asan tipi hesab olunur. Ona görə də ciddi bir idarəetmə qərarı tələb etmir.

1.3 Sığorta qanunvericiliyinin sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının idarə olunmasında rolu

Azərbaycanda sığorta bazarı 1992-ci ilin əvvəllərindən formalaşmağa başlamışdır. İlk dəfə sığorta haqqında qanun 1993-cü ildə qəbul edilmişdir. Bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar sığortanın təşkili prinsipləri zamanla köklü şəkildə yenidən həyata keçirilir. Sığorta sahəsində olan inhisarın aradan qaldırılması, sığorta bazarının formalaşmasında və sığorta xidmətlərinin keyfiyyətinin genişləndirilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

1999-cu ildə Azərbaycan Respublikasının yeni sığorta haqqında qanunu qəbul edilmişdir. Bu qanun vasitəsilə sığorta münasibətlərinin tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsi baxımından hüquqi baza rolunu yerinə yetirmişdir. 2001-ci ildən sığorta fəaliyyətinə dövlət nəzarəti funksiyası Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Nəzarəti Xidməti AR-sı ərazisində dövlət tənzimlənməsini və nəzarətini, sığorta bazarının iştirakçılarının, eyni zamanda bu sahədə dövlətin hüquq və mənafeələrinin qorunmasını təmin edən icra hakimiyyəti orqanıdır. DSNX iki istiqamət üzrə fəaliyyət göstərir:

- Azərbaycan Respublikasında sığortaçıların, sığortalıların və sığorta bazarının digər peşəkar iştirakçılarının, həm də sığorta qanunvericiliyinə riayət edilməsi məqsədi ilə sığorta sahəsinin nəzarət və tənzimləmə funksiyaları icra edilir.
- Azərbaycan Respublikasında sığorta sisteminin təkmilləşdirilməsi və sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi, beynəlxalq təcrübənin və beynəlxalq sığorta standartları və beynəlxalq təcrübənin AR-nın sığorta bazarında tətbiqi üçün müvafiq tədbirləri həyata keçirir.

Unutmaq olmaz ki, sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının sabitliyinin xüsusi təminat normativləri gözlənilmədikdə, müqavilə üzrə öhdəliklərin yerinə yetirə bilməməsi, maliyyə vəziyyətinin sığortaçıların hüquq və mənafeələrini təhlükəli

dərəcədə təsir etməsi hallarının sübut edilməsi nəzarət orqanı tərəfindən qəti addımlar atmağa imkan yaradır.

Sığorta sisteminin əsas mahiyyəti sığortalının əmlakı, həyat sağlamlığı, mülki məsuliyyəti ilə əlaqədar olan, eyni zamanda əmlak maraqlarının qorunması sahəsində risklərin ötürülməsi və bölüşdürülməsinə əsas verən münasibətlər sistemi başa düşülür.

Respublikamızda sığorta sisteminin yaxşılaşdırılması üçün bir sıra addımlar atılmışdır. Bu məqsədlə ölkəmizdə sığorta siyasəti həyata keçirilir. Sığorta siyasəti dedikdə, iqtisadi sisteminin əsas tərkib hissəsi başa düşülür. Sığorta siyasəti dövlətin həyata keçirdiyi sığorta sistemlərinin tədbirinin məcmusudur. Sığorta siyasətinin həyata keçirilməsi dövlətin müvafiq strukturları tərəfindən icra olunur. Qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün iki sığorta siyasəti metodu fərqləndirilir.

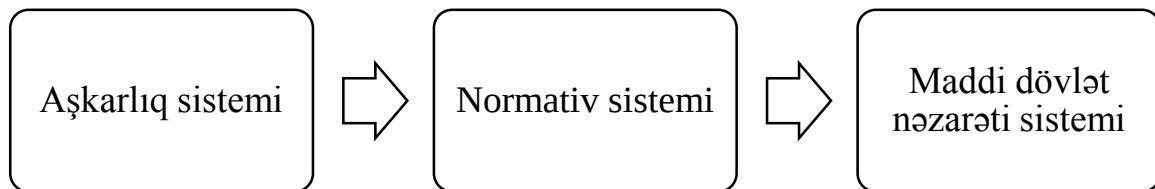
- ✓ Sığorta strategiyası;
- ✓ Sığorta taktikası.

Sığorta strategiyası- Uzunmüddətli layihələrin perspektivə çevrilməsi, daha iri miqyaslı məsələlərin həllində nəzərdə tutulan sığorta siyasətinin uzunmüddətli xəttidir. Sığorta strategiyasında qarşıya çıxan əsas problemlərdən biri də maliyyə vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasıdır.

Sığorta taktikası- Daha az müddət ərzində realizə edilmiş sığorta əməliyyatları başa düşülür. Bu münasibətlərin və əlaqələrin forma və metodlarını dəyişməklə cari vəziyyətin tənzimlənməsinə yönəldilir. Sığorta taktikasının düzgün yerinə yetirilməsi mərhələləri ilə sığorta sferasında müsbət nəticələr əldə etməyə imkan yaradılmış hesab olunur.

Sığorta bazarında maliyyə dayanıqlığının möhkəmləndirilməsi üçün dövlət sığorta nəzarəti orqanı funksiyasını MN-nin həyata keçirdiyi DSNX qeyd etmək olar. Dövlət sığorta nəzarətinin üç sistemi fərqləndirilir:

Sxem 7: Dövlət sığorta nəzarətinin sistemi

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Aşkarlıq sistemi- Sığorta təşkilatlarının sığorta fəaliyyətində iştirak edən şəxslərin nəzarətinə uğrayan, beləliklə də dövlət nəzarətin təyin edilməsi üçün bu şəxslərə mühüm olan və sığorta təşkilatları adından təqdim edilmiş vəsaitlərin dəqiqliyi, onların nəşrinin təmin edilməsinə əsaslanır.

Normativ sistemdə qarşılaşa bildiyimiz məsələlərdən biri də dövlətin müəyyən tələbləri qanun səviyyəsinə qaldırmasıdır. Nəzarət orqanları tərəfindən bu normalara riayət edilməsinə ciddi şəkildə nəzarət edilir.

Maddi dövlət nəzarəti sistemi isə özündə həm asılılıq, həm də normativ sistemin əsaslarını birləşdirir.

Respublikamızda həyata keçirilən hər üç sistemin məqsədi sığortalıların maraqlarının tam və qaydasında yerinə yetirilməsinə yönəldilmişdir.

Sığorta nəzarəti və qanunvericiliyinin nəticəli və təsirli olması üçün müəyyən tədbirlər yerinə yetirilməlidir:

- ✓ Nəzarətin stabilliyinin qorunması
- ✓ Nəzarətin yerinə yetirilməsinə imkan verən qanunvericiliyin şəffaf və aydın olması
- ✓ Nəzərdə tutulan sanksiyaların qanunvericiliklə tətbiqinin məcburi və qaçılmaz olması şərtləri

✓ Nəzarət sisteminin daha çox tənzimləmə və idarəetmə vasitəsindən istifadə etmək

Maliyyə dayanıqlığının idarə olunmasında xarici ölkələrin sığorta fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi təcrübəsini nəzərdən keçirsək aşağıdakıları qeyd etmək olar:

➤ Sığorta olunanların maraqlarının qorunması və onların yaşam mühitində aşkar edilən nöqsanların aradan qaldırılması prinsipinə əsasən sığorta bazarlarının fəaliyyətinin reqlamentləşdirilməsi.

➤ Sığorta vasitəçilərinin fəaliyyəti nəticəsində onların rəhbər tutduğu təşkilatın prinsiplərini dəstəkləyərək sığorta biznesində müəyyən işlərin həyata keçirilməsi üçün müəyyən hazırlıq keçməlidirlər.

➤ Sığorta sahəsində rəqabətin mənfi nəticələrinin yumşaldılması və aradan qaldırılması üçün tarif dərəcələrinin təşkilində sığorta tədiyyələrinin işlənilib hazırlanması mühüm hesab edilir.

Belə təcrübələrin ölkəmizin sığorta bazarında əsas və zəruri istiqamətlərini müəyyən etməklə maliyyə dayanıqlığına müsbət təsirlərini görmək mümkün hesab edilir. Eyni zamanda sığorta təşkilatlarının ödəmə qabiliyyəti, sığortalılar və səhmdarların müdafiəsi, sığorta agentləri və brokerləri işinin keyfiyyətinin tənzimlənməsi, tədiyyə nəticələrinin uyğun təşkil edilməsi ilə bağlıdır. Ölkəmizdə sığorta bazarının inkişafı üçün və sığorta təşkilatlarının səmərəliliyinin artırılması üçün tədbirlər və gələcək inkişaf perspektivləri nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan sığorta sistemində sığorta qanunlarının sayının çox olması bu imkankarın miqyasını daha da genişləndirir. MN sığorta bazasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlər qəbul etmişdir. 2007-ci ildə “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanun qəbul edilməsindən sonra əmələ gələn uyğunsuzluqlar digər qanunvericilik aktları çərçivəsində nizamlama mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlər aparılmışdır. Sığorta sahəsindəki münasibətlər əsasən sığorta qanunvericiliyi vasitəsilə tənzimlənilir. Sığorta sahəsinin inkişaf dinamikasının digər sahələrlə geridə qalmasında qanunda ciddi boşluqların təsiri böyük olub. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə əsaslanaraq, sığorta

sahəsindəki qanunlar sığorta olunanın və əhalinin maraqlarının müdafiə olunmasında, həmçinin sığortaçıların maraqlarını qorumalıdır. Faydasız iqtisadi vəziyyətə düşməməkdən ötrü qeyri-proporsional sığorta tariflərini tənzimləmək lazımdır. Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının praktik olaraq həyata keçirilməsinin sığorta obyektinə konkret və fərdi sığorta münasibətləri vardır.

Sığorta fəaliyyətinin Azərbaycan Respublikasının qanunları, digər normativ-hüquqi aktları və nizamnamə kapitalına uyğun olaraq həyata keçirilməsi, onun ictimai əhəmiyyətli qurum olmasının nəticəsidir. Sığortanın maliyyə imkanlarının genişləndirilməsində bir sığorta növündə əməliyyat aparmaq üçün nəzarət həyata keçirilməsi vacib hesab edilir. Təşkilat əgər sığorta işi fəaliyyətini aparmaq istəyirsə hüquqi şəxs qismində ancaq açıq səhmdar cəmiyyəti kimi təşkilati-hüquqi formada fəaliyyətini davam etdirə bilər. Sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan hər bir sığorta təşkilatı maliyyə risklərini də qəbul etməlidir. Sığorta müqavilələrinin bağlanması, eyni zamanda sığorta öhdəlikləri ilə əlaqədar fəaliyyətini verilmiş lisenziya üzrə həyata keçirir. Sığorta fəaliyyəti üçün lisenziya verilməsi, lisenziyanın məhdudlaşdırılması və ya qüvvəsinin müvəqqəti olaraq dayandırılması və ləğvi qanunla müəyyən olunmuş qaydada sığorta nəzarəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının dövlət tənzimlənməsində və milli sığorta bazarının qorunmasında əsas şərtlərdən biri də investisiyadır. Sığorta investisiyası dedikdə, sığortaçıların vəsaitlərinin investisiyaya yönəldilməsi və sığorta sahəsinə investisiyaların cəlb edilməsi başa düşülür. İnvestisiyanın sabitləşdirilməsi prosesinin mərhələlərində xarici kapitalların cəlb olunması, bu təcrübənin milli iqtisadiyyata tətbiqi və təkmilləşdirilməsi, həmçinin onun təhlili, investisiya mühitinin imkanlarını artırır. Maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində ölkə iqtisadiyyatının qiymətli kağızlar bazarı və investisiya prosesinin mahiyyəti önəmlidir. Əhalinin maddi rifahının artırılmasında və maliyyə imkanlarının genişləndirilməsində sığorta qanunvericiliyinin rolu böyükdür. İnvestisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi məqsədi ilə 13 yanvar 1995-ci ildə qüvvəyə minmiş “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Qanununa

əsasən ölkə iqtisadiyyatına investisiya cəlb edilməsi beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsində səciyyəvi xüsusiyyətlərə malikdir.

Sığorta qanunvericiliyinin istiqamətlərinin maliyyə dayanıqlığının idarə olunmasında əsas cəhətlərini qeyd edək:

- ❖ Tam və düzgün olaraq maliyyə, mühasibat və digər fəaliyyətin göstəricilərini sahələr üzrə dəqiq göstərmək.
- ❖ Dövlət nəzarətinin və sığorta təşkilatı daxilindəki nəzarətin vaxtaşırı olması və tamlığı.
- ❖ Qanundan kənarlaşmalar nəticəsində sanksiya və digər maliyyə cərimələrinin tətbiq edilməsinin çevikliyi və s.

Sığorta bazarında maliyyə dayanıqlığının dinamikası onu idarə edən şəxsin bacarıq və qabiliyyətindən, gələcəkdəki perspektivlərindən ibarətdir. Risklərlə qarşılaşmaq normal qəbul edilməlidir, lakin əsas cəhət risklərin mövcudluğu dövründə maliyyə dayanıqlığının idarə edilməsi bacarığının olmasıdır. Sığorta edilməsi, əhaliyə göstərilən xidmətlərin artırılması onlara olan inamın yaranmasına imkan verir.

Sığorta qanunvericiliyinin tənzimlənməsində maliyyə dayanıqlığının idarə olunması üzrə bir sıra təkliflər irəli sürmək olar:

- ✓ Azərbaycan sığorta bazarında sığorta xidmətləri üzrə tarif dərəcələrinin xarici sığorta təşkilatları təcrübəsindən yararlanaraq həyata keçirilməsi.
- ✓ Sığorta təşkilatı öz vəsaitlərinin investisiya üzrə yönləndirilməsində yeni layihələr hazırlamalıdır.
- ✓ Sığorta əməliyyatlarının gedişatında ləngimələrə səbəb olan neqativ halların araşdırılması, maliyyə vəziyyətinin bu halda sabit saxlamağa çalışmaq qabiliyyəti üstün olmalıdır.

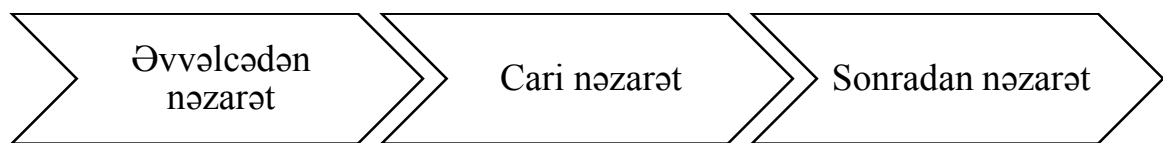
Şəxsi sığorta fəaliyyətinin sabitliyini təmin etmək üçün sığortaçılar qanuna uyğun olaraq sığorta haqlarından sığorta ehtiyatları yaradırlar. Sığortaçılar maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasında bir sıra sığorta növlərində təhlükəli risklər

baxımından müqavilə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi zərərlərin kompensasiyası ehtiyatını yaradır.

Hal-hazırda ölkəmizdə olan sığorta qanunvericiliyi ilə sığorta nəzarəti orqanının fəaliyyəti istiqamətləri qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq dinamik olaraq təkmilləşdirilir. Fəaliyyət göstərən sığorta və sığorta broker təşkilatları tərəfindən fiziki və hüquqi şəxslərə dünya standartları keyfiyyətinə cavab verən xidmətlər təklif edir.

Maliyyə dayanıqlığının idarə olunmasında sığorta işinin yerinə yetirilməsi müxtəlif əlamətlərinə görə təsnifləşdirilir. Onların idarə olunması sahə və yarım sahələr üzrə formalarına görə bölgüsünün iyerarxik quruluşu araşdırılır. Sığorta işinə nəzarət üç formada həyata keçirilir:

Sxem 8: Sığorta işinə nəzarət

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında “Sığorta haqqında” ilk qanunu 5 yanvar 1993-cü il tarixində qəbul edildi. Bu qanunun qəbul edilməsi “Sığorta işi”nin formalaşmasında və tənzimlənməsi prosesində müsbət irəliləyişlərə səbəb oldu. İqtisadi islahatlarla bağlı olaraq Respublikamızda 2001-ci ildə sığorta nəzarəti funksiyalarını ARMN-ə həvalə edilməsi Azərbaycanda sığorta işinin inkişafının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb oldu. Sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi və inkişafına maneçilik törədən səbəblərin aradan qaldırılması üçün, bu sahə üzrə investisiya qoyuluşlarının artırılmasını təmin etmək məqsədilə imkanlar yaradılmışdır.

Dövlət sığorta orqanlarının tənzimləyici tərəfi sığortalıların güvənli qorunmasını təmin edən üç vacib funksiyasını reallaşdırmağı tələb olunur.

✓ Birinci önəmli funksiya sığorta müqavilələrinin bağlanması ilə bağlı olan sığorta işinin həyata keçirilməsinə icazə verən qeydiyyatın mümkünlüyüdür.

Sığortaçılar qeydiyyatdan keçməyi mütləq hesab edilir. Qeydiyyat zamanı sığortaçının potensial səviyyəsini və onun maliyyə imkanlarını təyin etmək olur. Qeydiyyat aktının rəsmiləşdirilməsi üçün dövlətin nəzarət orqanları tərəfindən uyğun qaydada icazə və ya lisenziyanın verilməsindən sonra realizə olunur.

✓ İkinci funksiya isə aşkarlığın təmini prinsipidir. Sığorta təşkilatının ixtisaslaşdırılmış fəaliyyətinin səviyyəsinin vəziyyətini aydınlaşdırmaqdan ötrü sığortaçının maliyyə vəziyyətini müəyyən edərək, onun bütövlükdə, doğru və səlis məlumatdan ibarət olduğunu nümayiş etdirməlidir. Aşkarlıq prinsipi sığorta işinə məxsus olan qanunvericilik aktlarının köməyi ilə reallaşdırılır. Rəqabət mühitini nəzərə alaraq sığorta təşkilatları arasında olan informasiyların və məlumatların dolğunluğunun müqayisəsi zamanı ortaya çıxan fərqlər onlar haqqında fikir yürütməyə imkan yaradır. Sığorta təşkilatlarının maliyyə vəziyyəti barədə informasiyaların aydın formada olması rəqabət mübarizəsinin müdafiəsinə imkan yaradır.

✓ Üçüncü funksiya sığorta mühitində hüquq qaydalarına əməl olunmasını özündə birləşdirir. Dövlət sığorta nəzarəti qurumu qanuna əməl olunmamasına görə istintaqa başlamaq, sığorta təşkilatının marağına əks fəaliyyətin müəyyən edilməsi barəsində inzibati tədbirlər tətbiq etmək hüququna sahibdir. Operativ maliyyə prosesinin yoxlanılması istiqamətində bəzi nəzarətin olması amillərini də diqqətdən kənarlaşdırmaq olmaz.

Maliyyə münasibətlərinin vacib hissəsi hesab edilən maliyyə dayanıqlığının ictimai davamlı istehsal prosesi mərhələsində sığortanın imkanlarını nəzərə almaq şərti ilə, onun dəyişməz formada göstərməsini təşkil edən dövlət tənzimləyici və nəzarətedici obyektə hesab edilir. Sığorta qanunvericiliyin mövcudluğu yaradılan maliyyə münasibətlərinin dövlət və digər təkrar istehsal subyektləri arasında bölüşdürülməsi və yenidən bölüşdürülməsi ilə bağlı olan qarşılıqlı münasibətlərin müəyyən edilməsini tələb edir.

Sığorta fəaliyyətinin sosial-məsuliyyətli olması sığorta təşkilatlarının dövlət tərəfindən nəzarətə alınmasını vacib hesab edir. Bu nəzarət daha çox təşkilatların öz

öhdəliklərini yerinə yetirərkən onun maliyyə dayanıqlığının təzahürü olan ödəmə qabiliyyətində əks etdirir. Sığortalının etimadının olmaması səbəblərindən biri də məhz sığortaçının maliyyə vəsaitlərinin kifayət qədər olmaması və düzgün bölüdürlməmiş strategiyasının aparılmasıdır. Dövlət sığorta nəzarətinin təşkilinin əsasını da maliyyə dayanıqlığına nəzarət verən ehtiyatların ölçü problemlərindən ibarətdir.

II FƏSİL. DƏYİŞƏN İQTİSADİ MÜHİTDƏ SİĞORTA TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ DAYANIQLIĞININ TƏMİN EDİLMƏSİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Sığorta təşkilatlarında pul vəsaitlərinin formalaşmasının əsas elementləri

Sığorta təşkilatının gəlirləri - sığorta və qanunla qadağan olunmayan digər fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi nəticəsində yaranan pul daxilolmalarının ümumi məbləğidir. Gəlir mənbəyindən asılı olaraq sığorta təşkilatının gəlirləri üç qrupa bölünür:

1. Sığorta fəaliyyəti üzrə gəlir;

- sığorta, birgə sığorta və təkrarsığorta müqavilələri üzrə sığorta haqları (töhfələr);
- sığorta ehtiyatlarında təkrar sığortaçıların payındakı dəyişikliklər nəzərə alınmaqla əvvəlki hesabat dövrlərində formalaşmış sığorta ehtiyatlarının azalması (qaytarılması) məbləği;
- təkrarsığorta müqavilələri üzrə mükafat və bonuslar;
- sığorta müqavilələri üzrə əmək haqqı;
- təkrarsığortaya verilmiş risklər üzrə sığorta ödənişlərinin payının təkrar sığortaçıları tərəfindən ödənilməsinin miqdarı;
- təkrarsığortaya qəbul edilmiş risklər üzrə mükafat depozitindəki faizlərin miqdarı;
- qüvvədə olan qanuna müvafiq olaraq sığortalıya təhvil verilmiş əmlakın satılmasından əldə edilən gəlir, sığortalı (faydalanan şəxs) zərər üçün məsul şəxslərə tələb hüququ;
- Borclu tərəfindən könüllü və ya məhkəmə qərarı ilə tanınan sığorta müqavilələrinin şərtlərinə əməl edilməməsinə görə tətbiq olunan sanksiyaların miqdarı;
- sığorta agentinin, sığorta brokerinin xidmətlərinin göstərilməsinə görə mükafat;

- təkrar sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqlarının (töhfələrin) bir hissəsinin vaxtından əvvəl ləğv edildiyi halda qaytarılma məbləği;

- sığorta fəaliyyətini həyata keçirərkən alınan digər gəlirlər;

2) İnvestisiya fəaliyyətindən gəlirlər:

- bank əmanətləri üzrə faiz;
- qiymətli kağızlardan gəlir;
- daşınmaz əmlakdakı əmanətlər üzrə faizlər;
- digər təşkilatların nizamnamə kapitalında iştirakdan gəlir;
- təkrarsığortaçılardan sığorta haqlarının depozitinə faiz;

3) digər gəlirlər :

- sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqəli, lakin onun nəticəsi deyil (müştərək sığorta müqavilələri üzrə sığortaçılardan verilən mükafat; sığortaedənin aktivlərinin satılması və icarəsindən əldə olunan gəlir; təkrar tələblər üzrə alınan məbləğlər; vəsaitdən istifadə ilə təminat üzrə faiz; göstərilən faizlər təcili komissar, sığorta agenti, səyyar);

- sığorta ilə birbaşa əlaqəli olmayan əməliyyatlardan əldə olunan gəlirlər (hesabat ilində müəyyən edilmiş ötən illərin gəliri; müqavilə şərtlərinin pozulmasına görə cərimələr, cərimələr, cərimələr, müddəti başa çatmış məhdudiyyət müddəti olan debitor borcları və debitor borcları; əmlakın yenidən qiymətləndirilməsindən əldə edilən gəlir; pulsuz olaraq alınan aktivlər və s.);

- fəvqəladə gəlir - iqtisadi fəaliyyətin fəvqəladə halları nəticəsində yaranan gəlir (fəvqəladə hallar zamanı sığortaçının zərərələrini ödəmək üçün gəlir).

Sığorta təşkilatının gəlirləri, hesablarına daxil olan pul vəsaitlərinin ümumi miqdarı və sığorta və ya qanunla qadağan olunmayan digər fəaliyyətlər və ya pul almaq hüquqları nəticəsində öhdəliklərin geri qaytarılması ilə əlaqədar olaraq sığortaçının kapitalının dəyərindəki artımdır (Onur Acar., 2007, 221 s).

"Gəlir mənbəyi" atributuna görə bütün sığortaçı gəlirləri üç qrupa bölünür:

- 1) sığorta əməliyyatlarından əldə olunan gəlir;
- 2) investisiya fəaliyyətindən gəlir;
- 3) digər gəlirlər.

Sığortaçının investisiya prosesində yaranan gəlir sığorta ehtiyatlarının və sığortaedənin öz vəsaitlərinin yatırılması hesabına formalaşır. İnvestisiya götürülən sığorta öhdəliklərinə uyğun olan miqdarda, müddətdə və məkanda edilməlidir. Sığortaçıya əsas istifadə sahələrini əhatə edən gəlir təqdim etməlidirlər (Savitskaya G.V., 2011: s.438).

- uzunmüddətli həyat sığortası müqavilələri çərçivəsində faydalananlara investisiya gəliri vermək öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi;
- investisiya gəlirlərinin bir hissəsinin sığortaçının istəyi ilə, məsələn, inkişaf üçün istifadə edilməsi.

Sığortaçının digər gəliri həm sığorta, həm də sığorta olmayan fəaliyyətlərlə əlaqədardır. Xüsusilə, sığorta fəaliyyəti ilə əlaqədar digər gəlirlərə aşağıdakılar daxildir:

- mükafat depozitinə hesablanmış faizlərin miqdarı;
- sığortaçı sığorta ödənişləri ilə bağlı öhdəliklərini yerinə yetirdikdən sonra geri çəkilməklə alınan məbləğlər.

Digər sığorta olmayan gəlirlərə, məsələn, bunlar daxildir:

- ✓ Əsas fondların, maddi vəsaitlərin və digər aktivlərin satışından əldə olunan mənfəət;
- ✓ sığortaedənin əmlakını icarəyə götürməsindən gəlir;
- ✓ qeyri-sığorta fəaliyyəti üçün alınan debitor borclarının miqdarı;
- ✓ Kreditor borcları silinməsi;
- ✓ sığortaçı tərəfindən verilmiş təlim xidmətləri, istehlakçıların ödəməsi.

Sığorta təşkilatının gəliri:

- sığorta əməliyyatlarından gəlir;
- investisiya fəaliyyətindən gəlir;

- digər gəlirlər.

Sığorta əməliyyatlarından əldə olunan gəlirlər sığorta sığorta haqları, sığortaçı sığorta xidmətlərinin vasitəçisi kimi fəaliyyət göstərdikdə, həmçinin sığorta ehtiyatlarının geri qaytarılmasından ötürülən risklər üzrə təkrar sığorta, komissiya və vasitəçi haqları üzərindəki zərərin payının ödənilməsindən əldə edilir.

Azərbaycanın ən böyük sığortaçıları, sığorta haqları, aktivlər, nizamnamə kapitalı baxımından bir-birlərinə bənzərdirlər, buna görə də rəqabət üstünlüyü qazanmaq üçün xarici və daxili qaynaq axınlarının, xüsusən də respublikanın bütün ərazisini əhatə edən geniş bir filial şəbəkəsinin maliyyə axınlarının uğurlu idarə olunması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Sığorta işində resurs axını aşağıdakı əsas komponentləri əhatə edir:

- maliyyə axınları;
- məlumat (iqtisadi vəziyyət, risk qiymətləndirilməsi, sığorta tələblərinin qiymətləndirilməsi, reklam və PR);
- maddi ehtiyatlar (enerji, qurğular, avadanlıq və s.);
- əmək ehtiyatları (qəbullar, köçürmələr, işçilərin və sərbəst işçilərin işdən çıxarılması).

Sığortaçıların resurs axınlarında, birbaşa sığorta fəaliyyəti ilə əlaqəli əsas və ya operativ, əsas fəaliyyətlə əlaqəli köməkçi və ya törəmə, xarakter daşıyan xüsusi axınları investisiya, subroqasiya, anket, məsləhətçilik və s. ayırmaq mümkündür.

Öz növbəsində, sığortaçının maliyyə axını aşağıdakı əsas komponentlərlə təmsil oluna bilər:

- nağd və nağdsız formada pul axını (daxil olanlar - sığorta haqları, investisiya və digər gəlirlər; gedənlər - sığorta ödənişləri, komissiya və alış ödənişləri, büdcə və vergi ödəmələri və digər xərclər);
- investisiya maliyyə alətlərinin hərəkəti;

- büdcəyə və büdcədən kənar dövlət fondlarına vergi və digər məcburi ödənişlərin büdcə axını;

- birbaşa sığorta, müştərək sığorta və təkrarsığorta əməliyyatlarından debitor borcları şəklində vəsait axını;

- sığorta işinə xas olan maliyyə axınlarının digər komponentləri.

Sığorta haqlarının uçotu üçün hesablama metodu nəhayət maliyyə uçotu və hesabat üçün mövcud tənzimləmə tələblərində müəyyən edildiyi üçün mühasibat uçotu qeydləri sığorta təşkilatının müəyyən bir sığorta müqaviləsindən irəli gələn sığorta mükafatı (töhfəsi) almaq hüququnun yarandığı anda aparılır. Azərbaycan sığorta təcrübəsinin mövcud şərtlərində debitor borcları ancaq sığorta əməliyyatları sığorta şirkəti üçün gəlir əldə etmək üçün olduqca potensial bir fürsətdir (gecikmək əvəzinə potensialdır). Üstəlik, maliyyəyə imperativ bir kateqoriya kimi müraciət etsəniz, sığorta əməliyyatları üçün debitor borclar sığorta təşkilatının maliyyə axınının bir hissəsidir, çünki sığortaçı tərəfindən hesablanmış sığorta haqlarının tam məbləğində gəlir vergisini ödəməyi müəyyənləşdirir (Onur A., 2007: s.150).

Sığortaçının imtina etmək üçün xüsusi hüququndan istifadə edərkən (sığortalıya bu əmlakın qalıqlarının əmlakı üzrə sığortalanan əmlaka görə tam sığorta məbləğini ödəməsi halında sığortaçının hüququ), bu əməliyyat alqı-satqı aktı və ya investisiya qoyuluşu kimi qəbul edilmir və nəticədə əlavə dəyər vergisi (ƏDV) tutulmur. Bu əmlak, likvidliyinə baxmayaraq, "təmiz pula" nisbətən daha azdır, əsas fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi nəticəsində daxil olan maliyyə axınının bir hissəsi sığortaçı üçün maliyyə mənbəyidir. Gələcəkdə sığortaçı ümumiyyətlə bu əmlakı satır və pul alır. Buna görə əmlak son dərəcə əhəmiyyətsiz bir müddət qaldığı üçün və əsas vəsait kimi öz xüsusiyyətlərini itirir və sığortaçının maliyyə axınının bir hissəsini əldə edir.

Buna görə, sığortaçının maliyyə axını qanuni olaraq nağd pul şəklində və ya başqa bir formada (maliyyələşdirilmiş daxil olmaqla) müəyyən edilə bilər, bazarda pul dəyəri olan, orta və ya yüksək likvidli, axın nağdsız hissəsi sığorta məhsulu olmayan hissəyə aiddir mülkiyyət hüququ əsasında sığortaçıya və maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin həyata

keçirilməsi nəticəsində yaranır, ən qısa müddətdə müəyyən edilmiş texnologiyadan istifadə edərək sistematik olaraq pula çevrilir dəyəri ən az zərər. Vurğulamaq lazımdır ki, maliyyə axını məcmu bir göstəricidir, çünki sığortaçının birləşdirilmiş maliyyə axınlarının tərkibinə müxtəlif xüsusiyyətlərə malik çoxlu axın daxildir.

Maliyyə axınlarının belə bir təsnifatı maliyyə idarəetməsi baxımından rahatdır. Xüsusilə, birbaşa sığorta haqlarının daxil olan axınının idarə edilməsində əsas vasitələrdən biri tarif siyasətinin olduğunu görmək asandır. Eyni zamanda, təkrarsığorta müdafiəsi məcburi müqavilələr əsasında daha səmərəli qurulur, çünki onlar tətbiq olunmaqda əsasən itkisi nisbəti az olan kütləvi sığorta ilə məhdud olsa da, saxlamaq daha ucuzdur (<https://laws.studio/uslugi-strahovanie/osnovnyie-ponyatiya-perestrahovaniya-30389.html>, 2019).

Tarif dərəcəsinin strukturuna görə axınların təsnifatı sığorta ehtiyatlarının mənbələrini (tarifin xalis hissəsi) və sığortaçının öz xərclərini (yükünü) müəyyənləşdirməyə imkan verir, bu da öz növbəsində sığorta müqaviləsinin icrası və icrası ilə əlaqədar komissiya xərcləri və əldə etmə xərclərinə bölünə bilər : işçilərin və cəlb olunmuş mütəxəssislərin əmək haqqı, əmlakın saxlanması və s.

Sığortaçının maliyyə axınlarının idarə edilməsində sığorta təşkilatının təşkilati quruluşu xüsusi rol oynayır. Sığortaçının bazarda varlığının genişlənməsi, potensial sığortaçılarla əlaqə nöqtələrinin (satış və zərərlərin ödənilməsi nöqtələri) artırılması, şübhəsiz ki, daxil olan sığorta haqlarının və gəlirlərinin həcmi artırır, eyni zamanda iş aparmaq xərclərinin artmasına səbəb olur və biznesin idarə edilməsini çətinləşdirir.

2.2. Sığorta təşkilatlarının maliyyə imkanları və dəyişən iqtisadi mühitdə maliyyə dayanıqlığına təsirinin mövcud vəziyyəti

Hər hansı digər kommersiya təşkilatı kimi sığorta təşkilatının əsas məqsədi qazanc əldə etməkdir. Bu məqsədə çatmaq, sığortaçının təsərrüfat işinin səviyyəsindən və keyfiyyətindən asılıdır. Sığorta təşkilatındakı iqtisadi iş, sığorta təşkilatı tərəfindən həyata keçirilən və fəaliyyətini genişləndirmək və özünü genişləndirmək məqsədi ilə özünü maliyyələşdirmə və özünü təmin etmə əsasında sabit fəaliyyətini təmin etməyə yönəldilmiş təşkilati və maliyyə-iqtisadi tədbirlərin məcmusudur (Şenel S. A., 2006, 29 s).

Sığorta təşkilatında iqtisadi işin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır.

- Sığorta marketinqi - potensial sığortaçıların ehtiyaclarını öyrənməyə və təmin etməyə, onları sığorta təşkilatının müştərilərinə çevirməyə yönəlmiş idarəetmə fəaliyyət növü.

Sığorta bazarının marketinq araşdırması, sığorta şirkətinin rəqabət şəraitində bir strategiya və taktika hazırlamağa imkan verir. Sığorta marketinqi sığortaçıya qərar verməyə imkan verir:

- ✓ Strateji hədəflər: təşkilatın perspektivli bir istiqamətini və sığorta xidmətlərinin növlərini seçmək; bir görüntü və nüfuzlu bir marka yaratmaq; qiymət siyasətinin müəyyən edilməsi;

- ✓ taktiki vəzifələr: xidmət istehlakçıları ilə münasibətlər sistemi yaratmaq, xalqla qarşılıqlı əlaqə, sığorta xidmətlərinin reallaşdırılmasının forma və üsullarını təmin etmək, onları strateji hədəflərə uyğun idarə etmək.

- ✓ praktik vəzifələr: müəyyən bir xidmət növünün göstərilməsinin zəruriliyi və məqsədəuyğunluğu;

- ✓ sığorta xidmətlərinə tələbin formalaşdırılması;

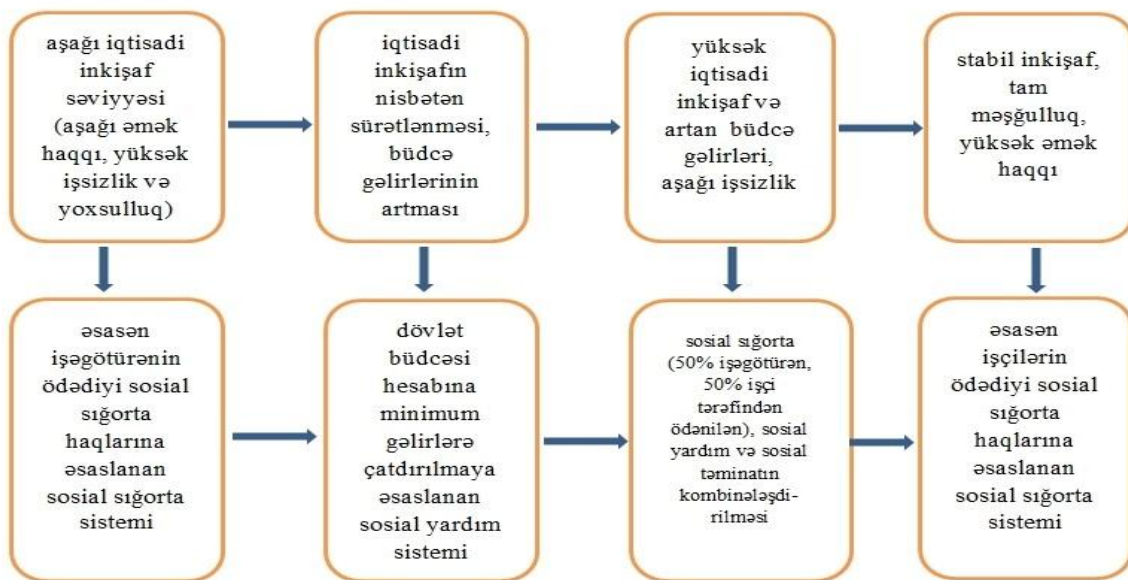
- ✓ müştərilərin sığorta maraqlarının təmin edilməsi;

- ✓ qiymət sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi;

- ✓ sığorta xidmətlərinin təşviqi üçün bir şəbəkənin təşkili: təşkilat fəaliyyətinin müxtəlif növlərinin əlaqələndirilməsi və planlaşdırılması;
- ✓ siyasətçilərin ehtiyaclarına cavab verən yeni sığorta xidmətlərinin yaradılması üzrə işin təşkili; şirkətin tənzimlənməsi və istiqaməti;
- ✓ sığorta xidmətlərinin həyata keçirilməsində və məqsədlərə çatmaqda cari əməliyyat rəhbərliyi.

2. Risklərin idarə edilməsi (risklərin idarə edilməsi) - iqtisadi münasibətlər sistemində riskləri azaltmaq və ya minimuma endirmək üçün məqsədyönlü tədbirlər.

Şəkil 1. Tez-tez sığortaya cəlb olunan risklərin strukturu

Mənbə: <http://muhaz.org/magistratura-merkezi-v5.html?page=4>

Sığortada risklərin idarə edilməsi sizə imkan verir:

- ✓ sığortalanaacaq risklərin başlanmasının nəticələrini müəyyənləşdirmək və qiymətləndirmək;
- ✓ sığorta üçün qəbul edilən risklərin səviyyəsini azaltmaqla yanaşı, onların baş verməsinin qarşısını alan tədbirlər toplusunu hazırlamaq;

✓ sığorta üçün qəbul edilmiş risklərin baş verməsi halında baş vermiş zərərləri kompensasiya etmək.

3. Sığorta ehtiyatlarının formalaşması, istifadəsi və investisiya qoyulması.

4. Sığorta təşkilatının təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinin təhlilidir.

Sığorta edənlər və digər qarşı tərəflər üçün maliyyə dayanıqlığı sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin vacib bir xüsusiyyətidir. Sığortaçının rəqabət qabiliyyətini, işgüzar əməkdaşlıq potensialını, sığorta təşkilatının özünün iqtisadi maraqlarının və siyasətçilərin maraqlarının nə dərəcədə təmin olunduğunu müəyyənləşdirir.

Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığı qanun və qaydalarla tənzimlənir, sığorta nəzarəti orqanlarında şəxs tərəfindən dövlət tərəfindən idarə olunur və müəssisənin maddi imkanları və işçilərinin və rəhbərliyinin peşəkarlığı ilə təmin edilir.

Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığı anlayışı normativ olaraq müəyyən edilməmişdir, lakin bu konsepsiyanın bəziləri praktik olaraq bir-birini təkrarlayır, digərləri isə əhəmiyyətli semantik fərqlərə malikdir. Əsas olanları nəzərdən keçirək.

Tomilin V.-yə görə, sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığı, sığorta təşkilatları qarşısında qanunla qəbul edilmiş formada və sığorta müqaviləsində göstərilən müddətdə sığorta ödənişi ödəmək öhdəliyini yerinə yetirmək qabiliyyətinə aiddir (Пиртова А.Ф., 2014, 231 s).

Fikrimizcə, bu, maliyyə dayanıqlığının termini baxımından daha uyğun bir tərifdir. Əvvəlki bənddə göstərildiyi kimi, sığortaçı öz fəaliyyətini təkcə sığorta əməliyyatları yolu ilə deyil, həm də investisiya və maliyyə əməliyyatları vasitəsilə həyata keçirir, buna görə sığorta təşkilatı həm siyasətçilər, həm də digər tərəfdaşlar qarşısında öhdəliklərini yerinə yetirməlidir.

Yalnız sığorta fəaliyyətinə əsaslanaraq, sığortaçının və N. Zozulya'nın maliyyə sabitliyini müəyyənləşdirir "Dövlət Sığorta Firmalarının fəaliyyətinin bəzi problemləri haqqında" məqaləsində yazır ki, daxili iqtisadi ədəbiyyatda sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığı tarazlıq dövrü üçün sığorta fondu üçün gəlirlərin daimi

balanslaşdırılması və ya bütövlükdə sığorta fondu xərcləri üzərində artması kimi başa düşmək adətdir.

Sığortalı təşkilatın maliyyə dayanıqlığı anlayışı Şıxov A.-nın təlimatında daha çox açıqlanır. Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığı onun mülkiyyəti və maliyyə vəziyyəti kimi başa düşülməlidir ki, burada sığorta təşkilatının təkmilləşdirilməsi dərəcəsinin, inkişafının nəticəsi olan öz və ekvivalent fondlarının, likvid aktivlərinin həcmi və quruluşu mövcuddur. yeni növlər, həmçinin effektiv sığorta əməliyyatlarının kütləvi aparılması və qənaət rejimi istənilən vaxt müəyyən bir ödəniş səviyyəsini təmin edir (Шеремет А. Д., 2009, 307).

Həqiqətən, sığorta təşkilatının fəaliyyətinin göstəricisi kimi maliyyə sabitliyi statik bir xarakter deyil, əksinə, sığortaçının maliyyə vəziyyətinin dinamikasını, ödəmə qabiliyyətinin səviyyəsini və maliyyə inkişafının istiqamətini əks etdirir. Bu maliyyə sabitliyi konsepsiyası bu göstəricidən sığorta təşkilatının fəaliyyətini və maliyyə vəziyyətini proqnozlaşdırmaq üçün istifadə etməyə imkan verir.

Sığortaçının maliyyə dayanıqlığının təmin olunmasının təminatları iqtisadi cəhətdən etibarlı sığorta dərəcələridir; sığorta, birgə sığorta, təkrarsığorta, qarşılıqlı sığorta müqavilələri üzrə öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün kifayət qədər sığorta ehtiyatları; öz vəsaitləri; təkrarsığorta. Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığını qiymətləndirərkən, maliyyə dayanıqlığı anlayışının kapitalın adekvatlığı, sığorta ehtiyatları ilə təmin edilməsi, həmçinin ödəmə qabiliyyəti, likvidlik, gəlirlilik və gəlirlilik məsələlərini özündə cəmləşdirən hərtərəfli olduğunu nəzərə alınır.

Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığı, sığortaçının həm mövcud, həm də gələcəkdə bir neqativ vəziyyətdə digər təsərrüfat subyektləri qarşısında öhdəliklərini yerinə yetirə bilməsidir. Maliyyə dayanıqlığı sığorta təşkilatının potensial (struktur) və dinamik (gəlir - xərc) göstəriciləri ilə müəyyən edilir. Bir tərəfdən bu kapital və öhdəliklərin miqdarı, digər tərəfdən maliyyə nəticəsinə təsir göstərən göstəricilər, yəni. aktivlərin bölüşdürülməsi (investisiya), vahid bir riskin məhdudlaşdırılması (təkrarsığorta), tarif siyasəti və s.

Şəkil 2 Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığı

(manatla)

SİĞORTA ŞİRKƏTLƏRİ	ŞİRKƏTLƏR ÜZRƏ NİZAMNAMƏ KAPİTALLARI
«A-Qroup Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 300 000,00
«Çartis Azərbaycan» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyət	6 786 500,00
«Alfa» Sığorta Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 780 000,00
«Paşa Həyat Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	22 500 000,00
«Atəşgah» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 837 000,00
«Atəşgah Həyat» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 375 000,00
«AtaSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 800 000,00
«Royal » Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5 500 000,00
«Azərsığorta» Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	4 971 000,00
«Azərqarant Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 010 000,00
«AzSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	20 300 000,00
«Azərbaycan Sənaye Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 600 000,00
«BakıSığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	6 523 840,00
«Beynəlxalq Sığorta Şirkəti» Açıq Səhmdar Cəmiyyət	8 800 000,00
«Başak-Inam Sığorta» (Azərbaycan-Türkiyə) sığorta və təkrar sığorta Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	8 930 924,45
«MEQA Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	10 500 000,00
«Qala Həyat» Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5 005 000,00
«Qarant Sığorta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 000 000,00
«EraTransSığorta» AçıqSəhmdarCəmiyyəti	6 068 449,00
«Ömrah Sığorta» sığorta şirkəti	7 780 000,00
«Silkway» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	12 092 000,00
«GünaySığorta» AçıqSəhmdarCəmiyyəti	4 000 000,00
«RəvanSığorta» AçıqSəhmdarCəmiyyəti	10 000 000, 00
«XalqSığorta» AçıqSəhmdarCəmiyyəti	28 450 000,00
«AXAMBASK» Sığorta ŞirkətiAçıqSəhmdarCəmiyyəti	8 300 000,00
«PAŞASığorta» AçıqSəhmdarCəmiyyəti	40 000 000,00
«Standard Insurance» Sığorta ŞirkətiAçıqSəhmdarCəmiyyəti	11 000 000,00
«Buta» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	7 300 000, 00

Mənbə: www.sigorta.maliyye.gov.az/

Sığortaçının maliyyə dayanıqlığı üçün qanunla müəyyən edilmiş əsas onun maliyyə potensialını ifadə edir. Nəticə etibarilə ilə sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyi, sığorta təşkilatının öhdəliklərinin və fondlarının strukturunun təhlili ilə əlaqəli öhdəliklərin yerinə yetirilməsində potensial qabiliyyəti kimi müəyyən edilə bilər.

Xaricdə tövsiyə olunan bu əmsalin dəyəri beşdən çox olmalıdır. Nəticə etibarlı ilə sığortaçının maliyyə sabitliyi öz və borcalan maliyyə mənbələri arasında maliyyə tarazlığı şərtlərinə uyğun olaraq zamanla ödəmə qabiliyyəti kimi başa düşülməlidir.

Beləliklə, sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyi - Bu, qəbul edilmiş öhdəliklərin həcmi ilə sığortaçının öz kapitalının həcmi arasındakı normativ balansdır. Hər bir müəssisə üçün yalnız qırılma nöqtəsini hesablamaq deyil, həm də maliyyə tarazlığının nöqtəsini müəyyənləşdirmək lazımdır. Buna görə maliyyə tarazlığının şərtlərinə riayət edilməsi müəssisənin maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyəti üçün normativ baza yaradır, həmçinin işçilər, kreditorlar, büdcələr və s. Qarşısında öhdəliklərinin ölçüsünə müəyyən məhdudiyyətlər qoyur. bu aktivlər və öhdəliklər arasında lazımi nisbət yaradır. Bununla əlaqədar olaraq sığortaçılar müəyyən bir riskə görə məsuliyyət həddinə riayət etməlidirlər. Öhdəlikləri həcmdə qəbul etmiş sığorta təşkilatları

Öz vəsaitlərinə nizamnamə kapitalı, əlavə və ehtiyat kapital və bölüşdürülməmiş mənfəət daxildir. Öz vəsaitləri hər hansı bir xarici öhdəlik və məhdudiyyətlərdən nisbətən azad olmalıdır. Təkrarsığorta qorunması sistemi ilə yanaşı, kifayət qədər kapital və əqləbatan sığorta ehtiyatlarının olması sığorta təşkilatının maliyyə sabitliyinin qarantiyasını təmin edir. Nizamnamə kapitalının həcmi, sığortaçının təkcə indiki deyil, həm də gələcəkdə sığorta üçün bir ölçüdə və ya digərində risk götürmə qabiliyyətini təyin edən maliyyə sabitliyinin göstəricisidir. Buna görə sığorta təşkilatının xarici təzahürünün ödəmə qabiliyyətli olduğu vaxtda maliyyə sabitliyindən danışa bilərik (Şenel S. A., 2006, 159 s).

Sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyəti haqqında məlumat mənbəyi onun tərtib etdiyi və müəyyən edilmiş qaydada təsisçilərə və nəzarət orqanlarına təqdim olunan mühasibat və digər maliyyə hesabatlarıdır. Sığortaçının maliyyə hesabatlarına iki əsas sənəd daxildir: balans hesabatı və sığorta şirkətinin mənfəət və zərər haqqında hesabatı. Balans hesabatında sığortaedənin əmlak vəziyyəti və öhdəlikləri barədə məlumat, maliyyə nəticələrinə dair hesabat - gəlirin həcmi və quruluşu, müəyyən dövrdəki xərclər və mənfəət (zərər) mənbələri barədə məlumatlar var.

Balans hesabatında sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığını xarakterizə edən bir sıra göstəricilər var. Sığortaçının maliyyə dayanıqlığına həlledici təsir göstərən üç əsas hissəni aydın şəkildə ayırd edirik: aktivlər (balans aktivinin I bölməsi), kapital (balans öhdəliyinin II bölməsi) və öhdəliklər, yəni. borc kapitalı (balans hesabatının öhdəlik tərəfinin III - IV bölmələri). Bunu nəzərə alaraq, balans quruluşunu sxematik şəkildə aşağıdakı kimi göstərmək olar (cədvəl 1).

Cədvəl 1:Sığorta təşkilatının balans hesabatının strukturu

ASSET Məsuliyyət	Aktivlər (əmlak)
Kapital və ehtiyatlar (kapital)	Sığorta ehtiyatları (borc kapitalı)

Mənbə: <https://laws.studio/uslugi-strahovanie/osnovnyie-ponyatiya-perestrahovaniya-30389.html>

Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığı bu üç dəyərin nisbəti ilə müəyyən edilir. Beləliklə, çox miqdarda aktivin olması, ilk növbədə, sığortaçının sərəncamında əhəmiyyətli bir əmlakın olduğunu və ümumiyyətlə etibarlılıq dərəcəsini göstərir. Bu əmlakın kapital hesabına nə dərəcədə formalaşmasından və borcalan vəsaitlər hesabına nə dərəcədə yaranmasından asılı olaraq, sığortaçının maliyyə dayanıqlığı və ödəmə qabiliyyəti barədə deyə bilərik. Buna görə sığorta ödənişləri üzrə zəmanət üçün sığorta ehtiyatlarına əlavə olaraq, sığorta şirkətinin pulsuz öz vəsaiti olmalıdır.

Sığorta təşkilatının vəsaitləri ümumiyyətlə hər hansı bir müəssisənin fondlarına və sığorta ehtiyatları (sığorta haqları) şəklində borc kapitalına bənzər kapitaldan (kapitaldan) ibarətdir .

Nizamnamə kapitalının formalaşdırılması qaydası qanun və təsis sənədləri ilə tənzimlənir. Nağd pul, nizamnamə kapitalı və digər şəxsi vəsaitlər hesabına həyata keçirilən sığorta fəaliyyətlərinin planlı şəkildə həyata keçirilməsini və sığorta müqavilələri üzrə sığortaçı tərəfindən götürülmüş öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etməlidir.

2.3. Sığorta təşkilatlarında maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsinə təsir edən amillərin təhlili və qiymətləndirilməsi

Müəssisə və təşkilatların maliyyə vəziyyətinin və proqnozlaşdırılmasının vacibliyinin güclənməsi ölkənin bazar münasibətlərinə keçidi zamanı baş verdi. Pul bazar münasibətlərində dövriyyə mühiti funksiyasını yerinə yetirir və nəticədə kapitala çevrilir. Bu iqtisadi münasibətlərdə maliyyənin rolu təşkilati səviyyədə artır. Hal-hazırda hər hansı bir qurumun sabit mövcudluğu onun fəaliyyətinin maliyyə dayanıqlığını təmin edir.

Müasir müəssisələrin maliyyə dayanıqlığının qiymətləndirilməsi gələcəkdə olan maliyyələrin təhlilidir. Bundan əlavə, belə bir qiymətləndirmə çərçivəsində müəssisələrin maliyyə dayanıqlığına təsir edən amillərin təhlili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Onlara laqeyd yanaşsaq, analiz kifayət qədər olmayacaqdır. Bu vaxt, həm təşkilatın maliyyə hesabatlarının həm xarici, həm də daxili istifadəçiləri üçün böyük maraq doğurur.

İqtisadçılar arasında maliyyə dayanıqlığı amillərinin müəyyənləşdirilməsi və xarakteri və onların təhlili mövzusunda fikir birliyi mövcud deyil və "maliyyə dayanıqlığı" anlayışı müxtəlif yollarla ortaya çıxır.

Beləliklə, GV Savitskaya bütün aktiv və öhdəliklərin tarazlığını daxili və xarici mühitin dəyişkən amilləri ilə qorumaqla, uzunmüddətli və məqbul riskdə öz ödəmə qabiliyyətinə və investisiya cəlbədiciliyinə zəmanət verərək, bir müəssisənin maliyyə dayanıqlığını bir müəssisənin mövcudluğu və inkişafı qabiliyyəti olaraq təyin edir (Савицкая Г.В., 2011, 536).

D. Şeremet isə hesab edir ki, maliyyə dayanıqlığının mahiyyəti ehtiyatların formalaşma mənbələri ilə təmin edilməsidir, halbuki ödəmə qabiliyyəti onun xarici təzahürü kimi həyata keçirilir (Sheremet A. D., 2009, 294 s).

Hesab etmək olar ki, təşkilatın bütün dayanıqlığının hissələri arasında maliyyə dayanıqlığı bu bütövlükün bir hissəsidir, maliyyə axınları balansı, müəssisənin

müəyyən müddət fəaliyyət göstərməsinə imkan yaradan fondların mövcudluğu, bu da bütövlükdə müəssisənin maliyyə vəziyyətini müəyyənləşdirir.

Müəssisənin daxili maliyyə dayanıqlığının amilləri aşağıdakılara bölünür:

- ✓ məhsul və xidmətlərin tərkibi və quruluşu;
- ✓ ödənilmiş nizamnamə kapitalının miqdarı;
- ✓ istehsalın və idarəetmənin təşkili texnologiyası və modeli və s.

Sadalanan daxili amillərin təşkilatın maliyyə dayanıqlığına təsiri onların ümumi əhəmiyyəti ilə müəyyən dərəcədə müəyyən edilir, eyni zamanda istehsal fəaliyyətindən və müəssisənin idarə heyətinin peşəkarlığından da asılıdır. Təcrübə göstərir ki, müəssisələrin çox sayda uğursuzluğu, daxili və xarici mühit amillərindəki dəyişiklikləri nəzərə ala bilməmələri ilə, bəlkə də yetərli olmayan ixtisaslar və ya səriştəsizliklə əlaqələndirilir (Onur A., 2007: s.40).

İndi isə sığorta təşkilatlarının maliyyə vəziyyətini təhlil edək:

Cədvəl 2. Sığorta təşkilatlarının 2017-ci il üzrə xalis mənfəət göstəriciləri

Sığorta şirkəti	Xalis mənfəət və zərər (manat)
“Paşa Həyat Sığorta”	17 335 000
“Paşa Sığorta”	13 095 321
“Meqa Sığorta”	4 967 889
“Atəşgah Həyat” Sığorta	4 793 065
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	3 634 022
“İpək Yolu Sığorta”	2 404 996
“Xalq Sığorta”	1 520 987
“Qala Həyat” Sığorta	1 289 787
“AtaSığorta”	1 057 867
“Standard Insurance”	864 000
“Azərbaycan Sənaye Sığorta”	142 493
“Günay Sığorta”	95 965
“AXA MBASK” Sığorta	-368 108
“Qala Sığorta”	-618 795
“Atəşgah” Sığorta	-1 027 507
“Rəvan Sığorta”	-1 042 287
“AZSİĞORTA”	-3 065 667
“Azərbaycan Sənaye Sığorta”	142 493

Mənbə: <https://finans.az/xeber/sigorta-sirketleri-oten-ili-nece-basa-vurdu-menfeet-ya-zerer.html>

Yuxarıda qeyd edilən cədvəldə sığorta bazarında 2017-ci ilin sığorta təşkilatlarının xalis mənfəət və zərərlərinə nəzər yetirə bilərsiniz. Təhlili daha aydın aparmaq üçün əvvəli ilin 2018-ci ilin mənfəət və gəlirlərini nəzərdən keçirək.

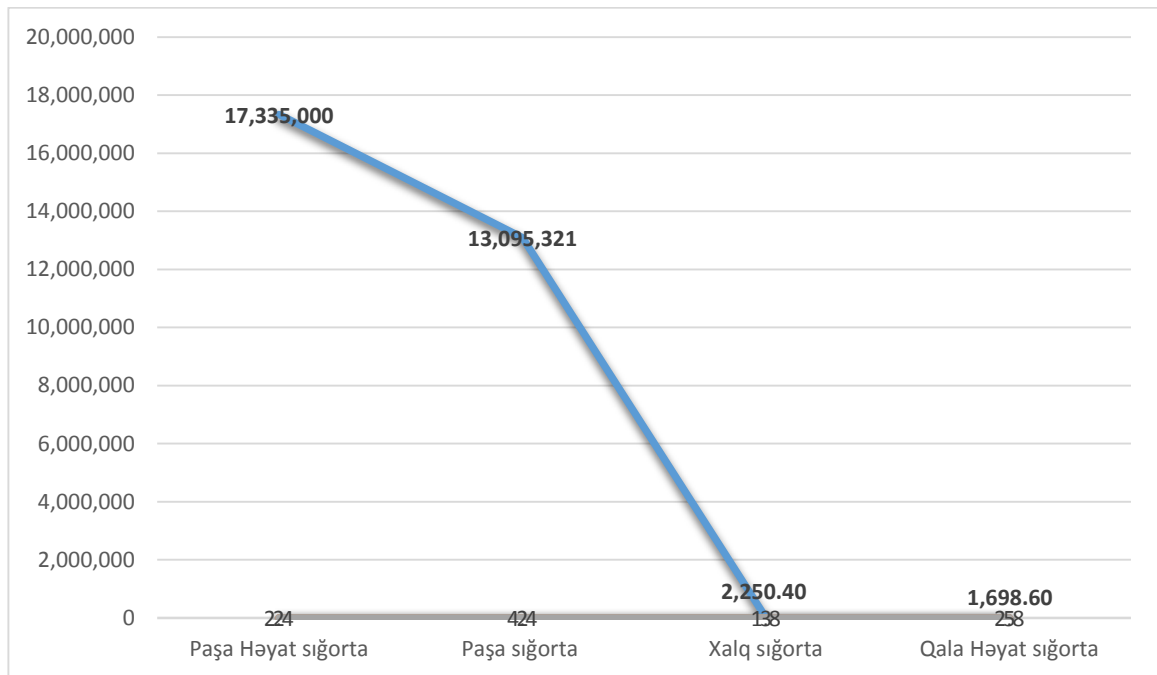
Cədvəl 3. Sığorta təşkilatlarının 2018-ci il üzrə xalis mənfəət göstəriciləri

Sığorta təşkilatları	Xalis mənfəət və zərər (manat)
“Xalq Sığorta”	2 250,4
“Qala Həyat” Sığorta	1 698,6
“Günay Sığorta”	57
“Bakı Sığorta”	335,4
“İpək Yolu Sığorta”	1 695
“AXA MBASK”	95
“Paşa Sığorta”	22 416
“Amrah Sığorta”	55
“Azərsığorta”	3 681
“AzSığorta”	4 406
“Meqa Sığorta”	4 756,7
“Atəşgah Sığorta”	-770,5
“Atəşgah Həyat” Sığorta	6 604,3
“Qala Sığorta”	1 134,2
“Rəvan Sığorta”	227,2
“AtaSığorta”	-7076,7
“Standart Insurance”	-1024
“Sənaye Sığorta”	-2172
“A-Group Sığorta”	2 164,5

Mənbə: Link: <https://fed.az/az/sigorta/sigorta-sirketleri-2018-ci-ili-nece-basa-vurdu-menfeetzerer-yenilenir-53437>

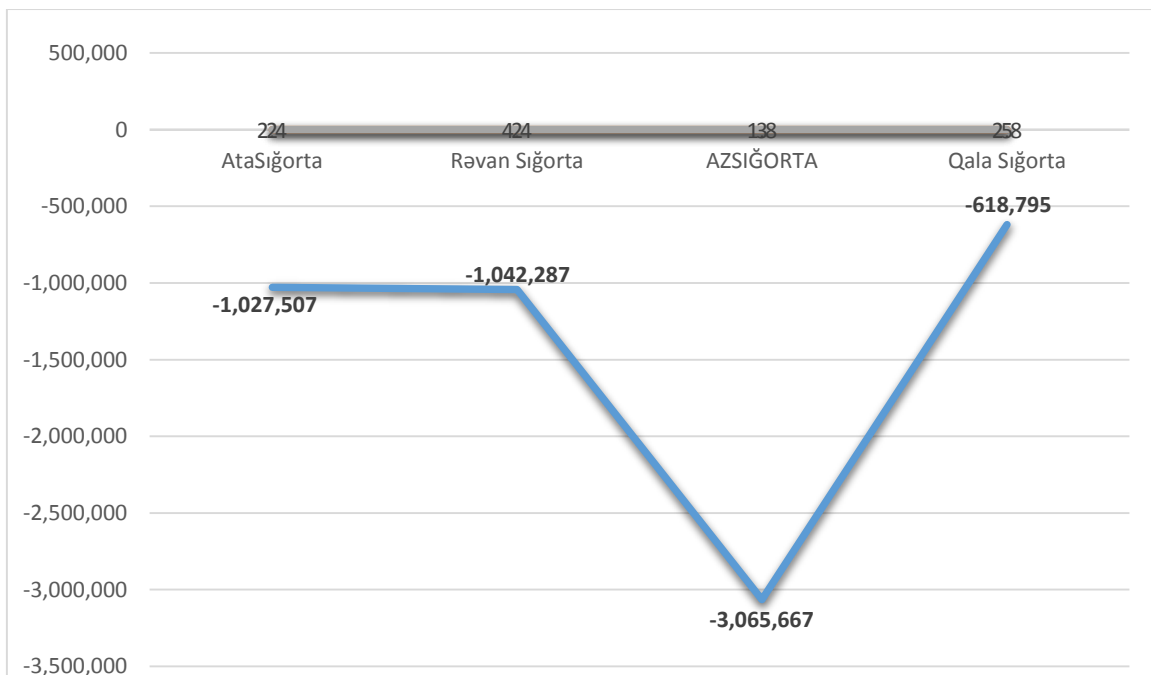
Təhlildən aldığımız nəticəyə əsasən deyə bilərik ki, 2017-2018- ci illərdə ən çox mənfəət əldə edən ilk iki sıraya düşən sığorta şirkətləri Paşa Həyat sığorta, Paşa sığorta, Xalq sığorta, Qala Həyat sığortadır. Bunu aşağıdakı şəkildə diaqram şəklində qeyd edək:

Diagram 1. 2017-2018-ci illərdə ən çox mənfəət əldə edən sığorta təşkilatları

Mənbə: Cədvəl 2-ə əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Diagram 2. 2017-2018-ci illərdə ən çox zərər əldə edən sığorta təşkilatları

Mənbə: Cədvəl 2-ə əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığının digər amillərinə tərkibi, quruluşu, strategiyası və maliyyə idarəetməsi daxildir. Müəssisədə müəyyən bir miqdarda öz maliyyə mənbələrinə, xüsusən də qazancına sahib olmaq, rəqibləriniz arasında özünüzü inamlı hiss etməyə imkan verir. Üstəlik, qazancın böyük hissəsinin istehsal fəaliyyətini genişləndirməyə getməsi çox vacibdir. Nəticədə bir müəssisənin maliyyə dayanıqlığını təhlil edərkən mənfəətin idarə edilməsi ön plana çıxır.

Digər daxili amillər arasında fərqlənir: müəssisənin maddi, maliyyə və əmək ehtiyatları. Bu amillər bir-birinə bağlıdır, buna görə birini dəyişdirmək lazımdır, digərlərində dəyişikliklər var. Tamamlanmamış bazar faktorlarına aşağıdakılar daxildir:

Cədvəl 4: Tamamlanmamış bazar faktorları

Bazar tələbi	rəqabət
müəssisə infrastrukturunu	müxtəlif fəaliyyət
xidmətlər sahəsindəki yeniliklər.	

Mənbə: Onur Acar., 2007: s.40

Kredit kapitalı bazarında əməliyyatlara cəlb olunan əlavə maliyyə mənbələri təşkilatın maliyyə dayanıqlığından ötrü böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu o deməkdir ki, kənardan maliyyə mənbələri cəlb etmək, təşkilatın maliyyə imkanlarının artmasını təmin edir, ancaq paralel maliyyə itkisi riski və borc öhdəliklərini vaxtında ödəmək imkanı nəzərə alınmalıdır. Bu vəziyyətdə, ilk növbədə, bir təşkilatın ödəmə qabiliyyətinə maddi zəmanət verməyin yollarından biri olan ehtiyatlar qoyulur. Müəssisədə maliyyə dayanıqlığının əsas xarici amillərini nəzərdən keçirək.

Birbaşa təsiri ilə xarici maliyyə mühiti müəssisəyə təsir edən şərtlər və amillər sistemini, habelə təşkilatın maliyyə əməliyyatları və əməliyyatlardakı tərəfdaşlarla maliyyə münasibətləri prosesində formalaşan və birbaşa ünsiyyət prosesində təsir edən maliyyə fəaliyyətinin forma və nəticələrini müəyyənləşdirir. Bu tərəfdaşlarla maliyyə

fəaliyyətində səmərəli maliyyə əlaqələrini həyata keçirməklə bu, təşkilata müvafiq şərtləri və amilləri adekvat istiqamətdə idarə etməyə imkan verir.

Sığorta təşkilatlarının xarici maliyyə dayanıqlığının amilləri aşağıdakılara bölünür:

- idarəetmənin iqtisadi şərtləri; cəmiyyətdə üstünlük təşkil edən texnika və texnologiya; istehlakçıların ödəmə tələbi;
- hökumətin iqtisadi və maliyyə-kredit siyasəti və qərarları;
- Sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinə nəzarət etmək üçün qanunvericilik aktları;
- ümumi siyasi və iqtisadi dayanıqlıq; vergi və kredit siyasəti, rəqabət;
- sığorta və xarici iqtisadi əlaqələrin inkişaf dərəcəsi;
- tərəfdaşlarla iqtisadi əlaqələrin qurulması və s.

Maliyyə dayanıqlığının xarici və daxili amillərə bölünməsi müxtəlif fəaliyyət növləri sığorta təşkilatlarının tənzimlənməsinin optimal sərhədlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bu təsnifatın çatışmazlıqları praktik hesablamaların mürəkkəbliyi və bəzi amillərin təsiri: məhsulların (malların, xidmətlərin) qiymətləri risk səviyyəsindən, bazar şəraitindən və s (xarici amillərdən) asılıdır; investisiya portfelinin balansı və ölçüsü, iş aparmaq xərclərinin səviyyəsi və s. (daxili amillər). Öz növbəsində daxili amillər xarici təsirlərə məruz qalır. Beləliklə, investisiya portfelinin vəziyyəti əsasən maliyyə bazarının vəziyyətini müəyyənləşdirir; iş xərcləri - inflyasiya; sosial-iqtisadi və digər amillərdir.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığına birbaşa və əsasən dolayı təsirin müxtəlif amilləri təsir göstərir. Birincilərə aşağıdakılar daxildir:

- Sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin əsas və əlavə sahəsindəki maliyyə nəticəsi, özünün, borc kapitalının həcmi, tərkibi və quruluşu və s.;
- Sığorta təşkilatının qeydiyyatı alındığı təşkilatların hüquqi forması, təşkilatın bazar tənzimləyicisi siyahısına daxil edilməsi və s.

Bu amillər qruplarının öyrənilməsi həm də təşkilatların maliyyə dayanıqlığının qiymətləndirilməsinin metodoloji əsasını təşkil edir. Təşkilatların maliyyə dayanıqlığına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən xarici amillər arasında bazarın vəziyyəti makro sistem, bank faizinin dəyişməsi, inflyasiya, qiymətli kağızlar bazarının vəziyyəti və vergi dərəcələri kimi müəyyən edilmişdir (Xudiyev N.N., 2015, s.461).

Sığorta şirkətlərinin maliyyə dayanıqlığının qiymətləndirilməsinin müxtəlif üsullarına birbaşa aşağıdakı amillərdən istifadə etməklə birbaşa amillərin kəmiyyət qiymətləndirilməsi daxil edilməlidir:

1. İnvestisiya və digər fəaliyyətlərin rentabelliği;
2. kapitalın borc kapitalına nisbəti;
3. aktivlərin kapitalla nisbəti və s.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının birbaşa amillər əsasında təhlili çox vacibdir, lakin uzunmüddətli perspektivdə qiymətləndirmə üçün kifayət qədər şərt deyildir. Müəssisə haqqında əlavə, ümumi məlumatların vacib bir təhlili əsasən keyfiyyət xarakteri daşıyır, yəni müəssisənin maliyyə dayanıqlığının xarici amilləridir.

Bütün bunlardan belə nəticə çıxır ki, təşkilatın maliyyə dayanıqlığı, kreditorlar qarşısında öhdəliklərini təmin edə bilən və əsasən müxtəlif amillərin təsiri altında formalaşan müəssisənin dayanıqlı olmasının ən vacib şərti kimi təqdim olunur. Bunları bir çox səbəbə görə təsnifləşdirmək, təşkilatın maliyyə dayanıqlığını təhlil edərkən faydalıdır, idarəetmə, yerləşmə və təsir istiqaməti baxımından dəyişən amillərin təhlili. Onların təhlilinin nəticələrinə əsasən müəssisə dayanıqlığının tənzimlənməsi metodologiyasını hazırlaya biləcəkdir (Said Alpagut Şenel., 2006,19 s).

Beləliklə, araşdırma göstərdi ki, Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığına təsir göstərən amillər müəssisənin fəaliyyətini tənzimləmək üçün bir fürsət verir. Aydındır ki, sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığına nail olmaq asan deyil, çünki bu, təşkilatın idarəetmə vəzifələrini, habelə xarici hesabat istifadəçilərinin fəaliyyətini istiqamətləndirən amillərin bütün kompleksini bacarıqlı, məqsədyönlü idarəetmə sayəsində əldə edilir.

III FƏSİL: SİĞORTA TƏŞKİLATLARININ MALİYYƏ DAYANIQLILIĞININ TƏMİN EDİLMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1 Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində beynəlxalq təcrübə

Hər bir sığorta təşkilatının yerinə yetirməli olduğu funksiyalardan biri bazarda sağlam rəqabət aparmaq üçün maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsinə diqqət yetirməli və bunun üçün qabaqlayıcı tədbirləri həyata keçirməlidir. Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığına təsir edən maliyyə aktivləri üzərində aparılan prinsiplər xüsusi qaydalarda tənzimlənir. Belə ki, Avropa Birliyinə (AB) daxil olan ölkələrdə qəbul edilmiş “ödəmə qabiliyyəti marjası”nın hesablanmasına xüsusi nəzarət ediliyi kimi, aktivlər və öhdəliklər arasındakı normativlərin nisbəti hesablanması tətbiq edilir. Məhz bu səbəbdən Avropa Sığorta birliyi adından sığorta təşkilatlarına “Solvency” layihəsi təklif edilir. “Solvency” sözünün mənası “maliyyə dayanıqlığı” və ya “ödəməqabiliyyəti” mənasını bildirir.

“Solvency”- sığorta və təkrarsığorta təşkilatlarının vəziyyətinin, sığortalılar qarşısında olan öhdəlikləri yerinə yetirmə gücündə olub-olmamasından xəbərdar edən bir sistem hesab olunur. Bu sistemə qoşulan ölkələrin əsas məqsədi isə ortaq Avropa sığorta bazarı qurmaqdır. Bu layihə vasitəsi ilə təşkilatların öz öhdəliklərini qarşılama qabiliyyətinin olub-olmamasını sistemdə olan digər sığorta təşkilatları növləri ilə müqayisə etməkdir.

Bu sistem böyük zərərlərin baş verdiyi proseslər, iqtisadi inflyasiyanın əmələ gəldiyi və bu kimi başqa çətin zamanlarda sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin davam etdirilməsini təmin edərək, onun maliyyə baxımından yenidən güclənməsinin təmin edilməsində köməklik göstərir. Belə vəziyyətdə həm sığortaçıların, həm də sığortalıların mənfəəti müdafiə olunur, həmçinin iqtisadi sistemin inkişafı bütöv formada təyin olunur.

Bu sistemin iki forması var. Bunlar “Solvency I” və “Solvency II” layihələridir. “Solvency I” sisteminin ləğv edilməsinin əsas səbəbləri kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

- Nizamnamə kapitalının hesablanması üçün lazımi modellərdən istifadə olunmadı
- Bütün riskləri qarşılaya bilmə qabiliyyətinə malik ola bilmədi
- Riskin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi və riskin azaldılmasındakı qaydalarına uyğunlaşa bilmədi
- Sığortalıları itkilərdən bütövlükdə qoruya bilmədi
- Tək sığorta bazarının doğru və sağlam formada işinə maneə törədirdi.

Cədvəl 5. “Solvency II” layihəsinin məqsədləri

Ümumi məqsədlər	Xüsusi məqsədlər	Digər məqsədlər
Avropa Birliyi sığorta bazarlarının integrasiya olunmasını artırmaq	Risk idarə edilməsini inkişaf etdirmək	Sığorta direktivlərini bir araya gətirmək
Sığortalıların daha çox qorumasını təmin etmək	Nəzarət sahəsində uyğunlaşmanı artırmaq	Texniki şərtlərin hesablanmasını uyğunlaşdırmaq
Avropa Birliyi sığorta təşkilatlarının rəqabət gücünü artırmaq	Maliyyənin daha yaxşı paylanmasını təmin etmək	Kiçik və orta ölçülü təşkilatlar üçün mütənasib tənzimləmələr gətirmək
Daha yaxşı tənzimləməni təmin etmək	Sektorlararası uyğunlaşmanı təmin etmək	Hesabat sahəsində uyğunlaşmanı artırmaq
	Şəffaflığı artırmaq və beynəlxalq tənzimləmələrə uyğunlaşmaq	Qiymətləndirmə və hesabat qaydalarını IASB, IAIS və IAA qaydaları ilə uyğun hala gətirmək

Mənbə: Onur Acar., 2007: s.9

Solvency II layihəsindən gözləntilər aşağıdakılardır:

- ❖ Sığorta təşkilatlarının qarşı-qarşıya qaldığı əsas riskləri diqqətə almaq
- ❖ Sığortalıları güclü və təsirli şəkildə qorumaq
- ❖ Tam və qismən daxili modelləri inkişaf etdirmək və risk azaltma təşkilatlarının daha yaxşı risk idarə edilməsini təmin etmək
- ❖ Riskə əsaslanan iqtisadi yanaşma əhatəsində bütün mövcud olanların və öhdəliklərin mümkün olduğu qədər real iqtisadi dəyərləri ilə ölçülməsi
- ❖ Həm kiçik təşkilatlara həm də böyük qruplara uyğun şəkildə, mütənasib və riskə əsaslanan bir yoxlama sistemi nəzərdə tutulması
- ❖ Sığorta təşkilatlarının qanuni forması, böyüklüyü və ya qoruması üzrə Avropa Birliyi (AB) Tək Sığorta bazarında daha çox uyğunlaşdırılmış bir yoxlama sistemi nəzərdə tutulması
- ❖ Lazımsız tənzimləmələri aradan qaldıraraq və böyük sığorta qrupları üçün əsas auditor tətbiqi gətirərək Avropa Birliyi sığorta təşkilatlarının global bazarlarda rəqabət gücünü artırması

Solvency II-nin ümumi olaraq iqtisadiyyata faydaları:

- Sığorta sektorunun korporativ bir investor kimi davranması nəticəsində, sektorun və ümumi olaraq Avropa Birliyi iqtisadiyyatının kapitalın alınması xərclərinin azalması
- Tənzimləmələrin iqtisadi reallıqlarla uyğun hala gətirilməsi sayəsində ümumi olaraq Avropa Birliyi iqtisadiyyatında daha yaxşı bir kapital paylanmasına töhfə vermək
- İqtisadiyyatda riskin və kapitalın daha səmərəli bölüşdürülməsi sayəsində orta və uzun müddətdə maliyyə sabitliyi təmin edilməsində töhfə vermək

Bəs Solvency II-nin sığortaçılara və sığortalılara hansı faydaları vardır? Bunu aşağıdakı kimi təhlil etmək olar:

Sığorta təşkilatlarına faydaları:

- Riskə əsaslanan kapital yanaşması sayəsində ən uyğun kapital adekvatlığının müəyyən edilməsi
- Kapital adekvatlığının hesablanmasına müəyyən ediləcək standart forma sayəsində maliyyənin çox az əlavə xərcə hesablanma bilməsi
- Təsirli risk idarə edilməsinin təmin edilməsi
- Maliyyə çatışmazlıqlarına qarşı vaxtında müdaxilə edilməsi
- Daha peşəkar və rəqabətçi bir quruluşun yaradılması
- Şəffaflığın artırılması

Sığortalılara faydaları:

- Sığorta təşkilatlarının maliyyə imkanlarının zəifliyi ehtimalının azalması sayəsində sığortalıların daha çox qorunması
- Daha yaxşı riskin idarə edilməsi, düzgün qiymətləndirmə, effektiv nəzarət və riskə əsaslanan iqtisadiyyat modeli sayəsində sığortalıların sığorta məhsullarına olan güvənin artması
- Sığorta məhsulu növləri və qiymətləndirilməsində yaşanan inkişaf sayəsində sığortalıların daha çox məhsula daha ucuz qiymətlərlə əldə etməsi

Nəzarətedici orqanlara faydaları:

- Daha yaxşı nəzarət edə biləcək vasitələri əldə etmək və təşkilatların qarşılaşdıqları risklərin hamısını bir formada təhlil edilməsi
- Vaxtında hərəkətə keçərək effektiv nəzarət həyata keçirə bilmələri
- Sığorta qruplarına daha güclü şəkildə nəzarət edilməsi
- Nəzarət orqanları arasında əməkdaşlıq və uyğunlaşmasının formalaşması

Bu sistemə daxil olmaq məqsədində olan sığorta təşkilatları qarşısına müəyyən şərtlər icra edilir. Vacib şərtlərdən biri olan, qoşulacaq olan təşkilatın ilin yekunu üzrə yığdığı sığorta haqqı 5 milyon avrodan artıq, eyni zamanda nizamnamə kapitalı 25 milyon avro olmalıdır.

Əgər Respublikamız üzrə 2018-ci il yanvar-dekabr ayları üzrə hesablanmış sığorta haqlarına baxsaq, illik sığorta haqları üzrə əksər sığorta təşkilatı bu normalara

cavab verir, lakin nizamnamə kapitalı üzrə bu parametərə yalnız “Paşa sığorta” uyğun gəlir.

Sığorta ödənişlərinin məbləği, eyni zamanda sığortalamaq üçün qiymətlərin məhsuldarlıq səviyyəsi, ayrı-ayrı regionlar, sahələr və məhsullar üzrə fərqli müəyyən edilir. Aqrar sığorta ilə bağlı ən yaxşı sistem İspaniyada mövcuddur. Dünyanın müxtəlif ölkələrində həyata keçirilən aqrar sığorta sistemləri ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyəsi, kənd təsərrüfatının ölkə iqtisadiyyatındakı önəmi və yeri, yetişdirilən məhsulların təbii risklərə məruz qalması, təbii risklərin meydana gəlməsi tezliyi və zərərin miqdarı kimi faktlarla bağlı olaraq dəyişməsinə bağlıdır. İspaniyada tətbiq edilən aqrar sığorta modeli dünyada ən uğurlu modellərdən hesab edilir. İspaniyada mənfəət güdməyən “hovuz sistemi” yaradılmışdır ki, fermerlər tərəfindən sığorta təşkilatlarına ödənilən sığorta haqları bu hovuzda toplanmaqda və zərər yarandığı müddət hovuzdan fermerlərə birbaşa ödəniş edilməkdədir.

Sığorta təşkilatları maliyyə dayanıqlığını gücləndirmək üçün yalnız daxili sığorta bazarında deyil, eyni zamanda xarici sığorta bazarlarında da sığorta işlərini həyata keçirə bilirlər. Buna görə ən yaxşı nümunələrdən biri də məhz “Solvency II” sistemidir. Bu sistemə qoşulan təşkilatlar, sistemə qoşulmuş digər xarici ölkələrin sığorta bazarında iştirak edə bilirlər. Maliyyə dayanıqlığının möhkəmləndirilməsində belə vəziyyətin böyük rolu olacaqdır. Öz sığorta təşkilatımızın imkanlarının xarici sığorta bazarlarında nümayiş etdirilməsinin nə qədər müsbət hal olduğunu da qeyd etmək lazımdır. Xarici sığorta bazarlarında fəaliyyət göstərərək onların yerli təcrübəsinin bizim ölkəmiz üçün hansının daha çox potensiala malik olmasını proqnozlaşdırmaq və Azərbaycanda tətbiq etmək məqsəduyğun hesab edilir. Bununla da maliyyə dayanıqlığı zəif inkişafda olan sığorta təşkilatları öz imkanlarını genişləndirə bilər.

3.2. Azərbaycanda sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi

Sığorta təşkilatlarının inkişafı üçün ən önəmli faktor onun etimadı doğrultmasıdır. Belə olduğu halda maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsi prinsipi daha da ön plana çıxır. Müxtəlif hadisələr nəticəsində dəymiş zərərin nəticələrinin aradan qaldırılmasında maliyyə dayanıqlığına nəzarət sisteminə diqqətin artırılması əsas məsələlərdən biri hesab edilir.

Sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinin həyata keçirilməsi, maliyyə sabitliyi və onların ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsi qanunvericilik qaydasında və müddəti dövründə hesabatlar və digər məlumatların təqdim edilməsi tələblərinin yerinə yetirilməsi sığorta nəzarəti hüququnun tənzimlənməsini əks etdirir. Sığorta bazarının formalaşdırılması və maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində sığorta nəzarəti hüququnun tam və hərtərəfli təkmilləşdirilməsi dövlətin əsas vəzifələrdən biridir. Sığorta nəzarəti müvafiq olaraq Azərbaycan Respublikasının “Sığorta haqqında” Qanunda müəyyən edilmişdir. Bu qanun sığortaçıların, sığortalıların və digər maraqlı şəxslərin qanunvericiliyə düzgün riayət edilməsini və sığorta xidmətlərindən səmərəli şəkildə inkişaf etdirilməsi kimi halları özündə əks etdirir.

Maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsinin əsas göstəricilərinə aşağıdakı elementləri aid etmək olar:

- Sığorta təşkilatlarının maliyyə vəziyyətinə, sığorta tariflərinə və sığorta şərtlərinə nəzarəti həyata keçirməklə sığortaçının maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinə nəzarət sisteminin yerinə yetirilməsi
- Sığorta ehtiyatlarının yaradılması və bu ehtiyatların düzgün yerləşdirilməsi, bölüşdürülməsi qaydaları üzərində nəzarətin aparılması
- Təşkilatın aktivləri və öhdəlikləri arasında tədiyyə ödəmə qabiliyyətinin marjı normalarının müəyyən edilməsi

- Mühasibat və statistika hesabatlarının aparılması və onların vaxtında təqdim edilməsi müddətlərinə nəzarətin həyata keçirilməsi və s.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığına təsir göstərən sığortaçının sərbəst aktivlərinin lazım olan miqdarlarının mövcudluğu əsasında nəzarət aparılır. Sığorta fəaliyyətinə nəzarət sisteminin səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə bir sıra xarici ölkələrdə mövcud olan sığorta təşkilatının işlərinin aparılmasına çəkilən əmsalının, sığortaçının sərbəst aktivlərinin, sığorta mükafatlarının daxil olma artımının sürəti ilə kapitalın, sığorta ehtiyatları, sığorta ödənişləri və s. artım arasındakı nisbət indekslərindən istifadə edərək “əvvəlcədən xəbərdarlıq edilməsi” sistemlərində istifadə etmək mümkündür.

Sığorta təşkilatlarına edilən nəzarət sisteminin beynəlxalq standartlara uyğun nəzarətin səmərəliliyi aşağıdakı hallarda mümkün ola bilər:

- Düzgün və tam olaraq maliyyə, mühasibat, statistika və digər məlumatlardan istifadə edilməsi
- Nəzarətin həyata keçirilməsi vaxtaşırı və möhkəm olmalıdır.
- Nəzarət zamanı sanksiyaların tərbiq edilməsində çeviklik və aktivliyin nümayiş etdirilməsi

Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində sığortaçının daxili siyasətindən başqa, dövlətin həyata keçirdiyi islahatlar da əsas hesab edilir. Davamlı rəqabət mühitinin qurulması sığorta bazarının dayanıqlığını artırmış olur. Gözlənilməyən böhranların, inflyasiyanın, inhisarçılığın və digər neqativ halların baş verməsi iqtisadiyyatın bütün sahələrinə təsir göstərdiyi kimi sığorta bazarını da pis vəziyyətə sala bilər. Sığorta təşkilatı sağlam rəqabət apara bilməməsi səbəbindən maliyyə dayanıqlığını itirə bilər. Belə vəziyyətləri nəzərə alaraq və qarşısının alınması üçün dövlət bir sıra addımlar atmalı, dövlət nəzarətini gücləndirməli və xarici ölkələrin təcrübəsinə üz tutmalıdır. Doğru atılmış addımlar sayəsində sığorta bazarının daxili iştirakçılarından başqa xarici investorlarında marağını cəlb edə bilər. Bu Azərbaycan sığorta bazarının xarici ölkələr arasında da tanınmasına bir imkan yaradacaqdır.

Hər bir sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığını qiymətləndirməkdən ötrü bir sıra göstəricilər sistemi və ümumi reytinglər, statistik məlumatlar mövcuddur. Xarici ölkələrdə müvafiq olaraq ixtisaslaşmış reyting təşkilatları mövcuddur və onlar sığorta təşkilatlarının fəaliyyətini daim izləyərək, reytinglər üzrə məlumatlar çap edirlər. Bu cür təşkilatların ən çox mövcud olduğu ölkə ABŞ hesab olunur. Ölkəmizin sığorta bazarında da bu cür reyting təşkilatların fəaliyyəti həyata keçirməsi faydalı ola bilər.

Reyting təşkilatın fəaliyyət göstərməsinin üstünlükləri aşağıdakılardır:

- Reyting cədvəlinə əsasən ölkənin illər üzrə sığorta bazarının iştirakçıları haqqında informasiyaların uzunmüddətli və sağlam fikir formalaşdırmasıdır
- Sığorta bazarında rəqabətin artması, təşkilatlar arasında sağlam rəqabət mühiti yaradacaq
- Sığorta məhsulları üzrə sığortalanan şəxslər istədiklərə informasiyalara dəqiq cavab verə biləcək və etimad problemi aradan qalxacaqdır.

Reyting təşkilatları əsasən sığorta təşkilatlarını müvafiq siniflər üzrə ayırır. Reyting sinifləndirilməsinin əsas məqsədi təşkilatın maliyyə imkanlarını müxtəlif üsullarla izah etməyə çalışır. Təşkilatlar etibarlılıq dərəcəsini nəzərə olaraq dörd sinifə ayırır. Bu siniflər A, B, C və D sinifləridir. A, B, C sinifləri eyni zamanda maliyyə dayanıqlığı qabiliyyəti, ödəmə qabiliyyəti prinsipi və inkişaf göstəcirlərinə uyğun olaraq bir neçə alt sinifə bölünürlər.

Reyting siyahısını tərtib etmək üçün sığorta təşkilatlarının bütün göstəriciləri nəzərdən keçirilərək təhlil edilir. Həmçinin təşkilat rəhbərinin apardığı taktika və strategiyaları öyrənilir. Reyting sinifləndirilməsi üzrə 20-dən çox göstərcilər nəzərdə tutulmuşdur.

Maliyyə dayanıqlığına nəzarət obyektini kimi maliyyə resurslarını, mərkəzləşdirilmiş pul vəsaiti fondlarının əmələ gəlməsi və bölüşdürülməsi prosesindəki mərhələləri göstərmək olar. Nəzarət dəyər xarakterinə malikdir və ictimai təkrar istehsalın bütün sahələri üzrə təzahür edir. Maliyyə nəticələrinə əsasən bundan sonrakı fəaliyyət zamanı maliyyə dayanıqlığına təsir göstərən mənfi amillərin aradan

qaldırılması istiqamətində tədbirləri həyata keçirməkdə köməklik göstərir. Buna görə də nəzarət sistemini istənilən həll üsul zamanı sığorta təşkilatlarının vəzifələrini yerinə yetirərkən sığortalıların tələbatını hansı dərəcədə ödəmək qabiliyyətinə malik olması prinsiplərini də ifadə edir.

Sağlam sığorta bazarına nail olmaqdan ötrü etibarlı, səmərəli, ədalətli və sabit inkişafly fəaliyyətin aparılması və sığorta sektorunun dayanıqlı olması ölkəmizdə sığorta nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsinin nə qədər vacib olduğunu göstərir.

Azərbaycanda nisbətən zəif inkişaf edən və ciddi islahatlar tələb edən sahələrdən biri də sığorta bazarıdır. İcbari sığorta ilə bağlı bir sıra addımlar atılsa da, digər sığorta növlərinin qruplarında problemlər hələ də qalmaqdadır. Avtomobil sığortası ilə bağlı vəziyyət əvvəlki dövrlərə nisbətən yaxşı olsa da, aqrar sığorta, tibbi sığorta ilə bağlı vəziyyət bir o qədər də yaxşı deyildir. Əhalinin psixoloji olaraq inamı, sığorta növlərinin tətbiqi ilə yaradılan mexanizm, qanunvericilik qərarları və digər lazımı resurslar tam formalaşmayıb.

Milli iqtisadiyyatın əsas sahələrinin davamlı iqtisadi-sosial inkişafına nail olmaqdan ötrü "Strateji Yol Xəritəsi" tərtib edilmişir. Bu sığorta təşkilatlarının rəqabət qabiliyyətliliyinin, maliyyə dayanıqlığının və imkanlarının daha da təkmilləşdirilməsi üzrə sığorta bazarında dinamikanın müsbət istiqamətdə dəyişdirilməsində kömək olacaq. Azərbaycanda sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının güclənilməsində nəzarət sisteminin bu istiqamətlər üzrə düzgün yerinə yetirilməsi vacib hesab olunur. Məhz ölkəmizdə nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsindəki uğurlu addımlardan biri də bu tədbirlər planı hesab olunur. Sığorta bazarının inkişaf etdirilməsi və risklərdən qorunması ölkəmizin iqtisadiyyatının sığorta sahəsi üzrə dayanıqlı olması üçün böyük rola malikdir. Son illərdə alınan nəticələr Azərbaycanın ümumi iqtisadi inkişafının stabil şəkildə irəlilədiyini görsək də, onun maliyyə sahəsi üzrə və iqtisadiyyata etdiyi təsir aşağı səviyyədədir. Məhz bu baxımdan sığorta təşkilatları normadan yüksək dərəcədə olan riskləri və ya investisiya yatırımı nisbətən minimum səviyyədə olan bəzi iqtisadi qrupların sığorta əhatəli tələblərini qarşılamaqdan ötrü sığorta məhsullarının

hazırlanmasında bir o qədər də maraqlı olmurlar. Sığorta təşkilatları inflyasiya dərəcəsi yüksək olduğunu düşünərək nisbətən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri, eyni zamanda aşağı gəlirə malik olan fərdi təsərrüfatlara olan işlərdə ümumi risklərdən qaçmağa çalışırlar.

Sığorta bazarının geniş əhatəyə malik olması, vətəndaşların sığorta təminatı almayan qisminin məhz sığorta məhsulları ilə təmin edilməsi, maliyyə xidmətlərinin imkanlarının genişləndirilməsi istiqamətləri və iqtisadiyyatın davamlı olaraq inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə yeni növ sığorta məhsullarının yaradılmasına ehtiyac duyulur. Yeni sığorta məhsul və xidmətlərinin meydana gəlməsi maliyyə vasitəçiliyinin daha da dərin mövqeyə sahib olmasına və eyni zamanda inklüzivliyin artmasına imkan yaradacaqdır.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində nəzarət sisteminin təkimilləşdirilməsi istiqamətlərini aşağıdakı kimi göstərmək olar:

- ✓ Azərbaycan Respublikasının hüduqları çərçivəsində fəaliyyətini davam etdirən sığorta bazarının fəal iştirakçılarının işinə qanunvericilik əsasında müvafiq nəzarəti həyata keçirmək.

- ✓ Qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş vəziyyətlərdə və qaydaya uyğun sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının fəaliyyətində yoxlamalar aparmaq.

- ✓ Sığortaçıların və təkrarsığortaçıların maliyyə vəziyyətinə və ödəmə qabiliyyətinə, onların qanunvericiliklə müəyyən edilmiş normativlərə əməl etmələrinə nəzarət etmək.

- ✓ Sığorta vasitəçiləri və digər tərəflərin təqdim etdikləri lazımi hesabatların siyahısını, göstərmə müddətlərini və üsullarını müəyyən etməklə belə hesabatları qəbul etmək və onların analiz olunmasını təmin etmək.

2019-cu il Azərbaycan sığorta bazarında, xüsusi ilə də qanunvericilik mühitində edilmiş dəyişikliklərlə yadda qalan oldu. Məhz bu ildə “İcbari tibbi sığorta” və “Aqrar sığorta” sahələrində qanun layihələrinin qəbul edilməsi bazarında bir sıra gözləntilərin

formalaşmasına səbəb oldu. Həmçinin, 2019-cu ildə daşınmaz əmlak üzrə icbari sığortası ilə əlaqədar tədbirlər aktuallaşdırıldı.

Ötən illərdə Respublikanın sosial-iqtisadi sistemində olan hadisələrin Azərbaycanın bütövlükdə sığorta bazarına təsirləri həmin ilə əsaslanmış sahə üzrə qəbul edilmiş qaydaların və aparılan bir çox dəyişikliklərin bazarda imkanlara yol açması və gələcəkdə bu sahədə müsbət nəticələrə, həmçinin atılmalı olan addımlar ilə bağlı olaraq təxirəsalınmaz tədbirlər görülməkdədir.

2018-2019-cu illərdə “İcbari tibbi sığorta” haqlarının az olması ilə yadda qalsa da, 2020-ci ildə gözlənilən nəticələrə əsasən ən çox sığorta haqları toplanan bir sahə olacağı ehtimal edilir. Buna əsas səbəb kimi sığorta bazarı ilə bağlı qanunvericilikdə müəyyən dəyişikliklərin edilməsi səbəbini qeyd etmək olar. Deməli əvvəlki illərdə aparılan müzakirələr və maarifləndirici addımlar növbəti illərdə müsbət nəticələr verə bilər.

Müvafiq qanun bəyan edir ki, sığorta sisteminin sahəsinin genişləndirilməsi, sığorta haqlarının, yığımalarının artırılması, sığortaçı və sığortalıların hüquqlarının qorunması, yeni sığorta alətlərinin tətbiqi, ən əsas sığorta nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi, könüllü sığorta üzrə istifadənin təşviqi, sığorta sistemində yaranmış mənfi vəziyyətlərin qarşısının almaq məqsədi ilə bu sahəyə etimadın artırılması kimi istiqamətlərə işlər aparılır. Bu istiqamətlərin müsbət irəliləyişlərə nail olması səbəbindən sığorta işi üzrə normativ-hüquqi bazasının imkanlarının artırılması istiqamətində işlər görülməlidir.

ARMB-nın qərarında göstərilib ki, 2020-ci ildə müasir imkanlarda kənd təsərrüfatı sığortasının təkmili ölkədə aqrar sığorta mühitinin inkişafına önəmli dəstək ola biləcək, bu sahə üzrə risklərin yaratdığı vəziyyət nəzərə alınaraq uzunmüddətli investisiya planlaşdırmasına təkan verəcək. Nəzarət sisteminin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə sığortaçı tərəflərin və sığorta vasitəçiləri qismində iştirak edənlər, eyni zamanda başqa ölkənin sığorta brokerlərinin və həmin şəxslərin Azərbaycandakı idarə edən nümayəndəliklərinin, sığorta sahəsində köməkçi qismində fəaliyyəti yerinə yetirən hüquqi şəxslərin qeydiyyatı məsələsi həll olunacaq. Sığorta ilə birbaşa bağlı

olan tədqiqat işlərinin davam etdirilməsi prosesləri və nəzarət formasında sığortaçılarda səyyar yoxlanışların icra edilməsi də gələcək zamanlarda planlaşdırılır.

Sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində nəzarətin əsas prinsiplərini belə fərqləndirmək olar:

- Nəzarətin sabitliyi və müntəzəm olması
- Qanunvericiliyin aydınlığı, sabitliyi və şəffaflığı
- Qanunvericiliklə həyata keçirilən funksiyaların nəzarət etmə və idarə üsulunun ayın olması
- Ölkəmizin iri və inkişaf etmiş bölgələrində yeni sığorta təşkilatlarının yaradılması və sığorta xidmətlərinin genişləndirilməsi
- Sığorta təşkilatlarının fəaliyyətlərinin lisenziya tələblərinə və şərtlərinə uyğunluğuna nəzarət edilməsi
- Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş cərimə və sanksiyaların sığorta təşkilatlarına və müvafiq şəxslərinə tətbiq edilməsi.

Dəyişən iqtisadi mühitdə qloballaşma meyillərinin təsiri özünü sığorta sistemində də biruzə verir. Dünya maliyyə axınlarının genişlənməsi sığorta işində əməkdaşlıqların artırılması və təkrar sığorta bazarının inkişafı çərçivəsində mütəşəkkil seqmentə çevrilməsi prosesini əhatə edir. Müasir dövrdə telekommunikasiyalar üzrə texnologiyaların və internetin inkişafı virtual sığorta iqtisadiyyatının fəaliyyətinin inkişafına təkan vermiş oldu. Belə bir inkişafın digər dünya sığorta bazarı iştirakçılarından geri qalmaması üçün milli sığorta sisteminin qarşısında çox böyük vəzifələr durur. Bu vəziyyətlərdən biri də ən əsası da sığorta sferasında dövlətin rolunun aktivləşdirilməsidir. Son islahatlar nəticəsində ölkəmizdə sığorta təşkilatlarının kapitallaşması prosesi yüksək artım tempi ilə aparılmışdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Milli iqtisadiyyatın inkişafında mühüm əhəmiyyətə malik olan maliyyə dayanıqlığının təşkil olunması, sığorta təşkilatlarının fəaliyyətində də önəmli paya sahibdir. Çünki, sığorta təşkilatlarının ödəmə qabiliyyəti birbaşa olaraq maliyyə dayanıqlığından asılıdır.

Sığorta bazarının davamlı inkişafına nail olmaqdan ötrü maliyyə dayanıqlığına təsir edən elementlərin araşdırılması və onların tətbiqinin, təhlilinin doğru formada aparılması vacib əhəmiyyət daşıyır. Maliyyə dayanıqlığının təmini məsələsi sığorta təşkilatlarının gələcəkdəki fəaliyyət istiqamətlərinə və maliyyə mexanizmində özünü əks etdirir. Sığorta təşkilatlarının funksiyaları, prinsipləri və digər maraqları qəbul edilmiş sığorta öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi tələblərində özünü əks etdirir.

Sığorta təşkilatı maliyyə ehtiyatlarının sığorta bazarında dövriyyəsini həyata keçirərkən, təşkilatın ödəmə qabiliyyətinin effektiv vəziyyətini nəzərdən keçirərək gələcək imkanları nəzəri almalıdır. Sığorta vəsaitlərinin optimal yönləndirilməsi investisiyaların mənfəətinin proqnozu üzrə əldə edə biləcəyi uğurlardan xəbər verir. Düzgün təmin edilmiş maliyyə dayanıqlığı nüunasibətləri şəraitində sığorta təşkilatının rəqabət qabiliyyətli və tədiyyə qabiliyyətli olmasından xəbər verir.

Pul vəsaitlərinin səfərbər edilməsi zamanı maliyyə vasitələrinin səmərəli yerləşdirilməsi sığorta təşkilatlarının perspektivlərində müsbət irəliləyişlərə səbəb ola bilər. Tədqiqat işində maliyyə ehtiyatlarına, pul axınlarına, davamlı müştəri bazasına, sığorta ehtiyatlarına və etibarlı sığorta xidmətləri fəaliyyəti haqqında məlumatlar verildi və onların gələcək imkanları haqqında fikirlər irəli sürüldü. Maliyyə potensialı sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığının təmin edilməsində böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu zaman sığorta təşkilatının maliyyə vəziyyətinin hansı səviyyəyə malik olduğunu görmək mümkündür.

Tədqiqat işində sığorta təşkilatlarının gəlirləri, sığortaçının maliyyə axınları, risklərin idarə edilməsi, sığorta təşkilatları arasında nizamnamə kapitalının təhlili,

maliyyə sabitliyi, maliyyə vəziyyəti haqqında məlumat və müqayisəli analiz maliyyə dayanıqlığına təsir edən amillərin haqqında geniş təhlil aparılmışdır.

Xarici sığorta təşkilatlarının maliyyə dayanıqlığı təcrübəsinə əsaslanaraq “Solvency II” sisteminin tədiyyə qabiliyyəti analizinin, sığorta bazarında rəqabətin doğru şəkildə aparılmasının təşkilatların maliyyə qabiliyyətinə təsiri araşdırılmış və bu sistemin üstün nəticələrinin Azərbaycanda da təyin edilməsi barəsində informasiyalar verilmişdir.

Son illərdə Azərbaycanda aparılmış uğurlu addımlar nəticəsində ölkəmizin sığorta bazarı perspektivli bir sahəyə çevrilmişdir və bunun daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində müsbət addımlar atılmışdır. Qanunveriliklə aparılmış nəzarətin yaxşılaşdırılması, eyni zamanda xarici sığorta bazarlarının təcrübəsinin ölkəmizdə icra edilməsi, sığortaçı və sığortalıların mövqeyinin müdafiəsi sığorta bazarının inkişaf səviyyəsini daha da təkmilləşdirəcək. Bunun sayəsində sığorta təşkilatları da inkişaf edəcək və daha güclü maliyyə dayanıqlığına malik olacaqdır.

Sığorta sahəsində həyata keçirilən islahatlar, yeniliklər, qanunvericilikdə dəyişikliklər aparılması sığorta bazarının səmərəli, ədalətli, etibarlı və sabit fəaliyyət göstərməsi üçündür. Bu sahədə aparılan dövlət nəzarəti sığorta sisteminin tələbinə cavab verməsi, onun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, ödəmə qabiliyyətli və maliyyə dayanıqlı təşkilatların böyük həcmli rəqləri qəbul etmək imkanında olması, milli sığorta bazarının inkişaf potensialının reallaşmasını təmin edir.

Tədqiqat işinin nəticəsinə əsəlanaraq sığorta sahəsində aşağıdakı təklifləri zəruri hesab edirəm:

1. Yeni icbari sığortanın tətbiqi imkanlarının genişləndirilməsi
2. Əhalinin etimadının qazanılması istiqamətində maarifləndirici tədbirlərin həyata keçirilməsi və sığorta fəaliyyətinin təbliğinin genişləndirilməsi
3. Sığorta təşkilatlarının reytingini daim nəzarətdə saxlayan qurumun yaradılması
4. İcbari sığortanın effektiv mexanizminin yaradılması

5. Sığorta işinin təşkili sahəsində peşəkar kadr heyətinin hazırlanması tədbirlərinin həyata keçirilməsi

6. Sığorta təşkilatlarının maliyyə vəziyyətinin daha etibarlı yoxlanmasını təmin etmək məqsədi ilə xarici ölkələrin təcrübəli mütəxəsis heyətinin faydalarından yararlanmaq

7. Xarici ölkələrdə uğurlu sığorta layihələrinin Azərbaycan sığorta bazarında sınaqdan keçirilməsi və icra edilməsi

8. Sığorta sahəsində aparılan islahatlar və dövlət nəzarətinin beynəlxalq standartlarına uyğunlaşdırılması, qanunvericiliyinin şəffaflığının qorunması məqsədi ilə tədbirlərin həyata keçirilməsi

9. Sığorta təşkilatlarının maliyyə sabitliyi, ödəmə qabiliyyətlərinin yaxşılaşdırılmasını, eyni zamanda, öz üzərində risk saxlama qabiliyyətinin təkmilləşdirilməsini təmin edilməsi məqsədilə nizamnamə kapitalının artırılması istiqamətində müvafiq islahatların aparılması

10. İcbari sığorta ödənişlərinin səviyyəsini müəyyən etməkdən ötrü ölkə üzrə əməkhaqqı fondunun və ümumi səhiyyə xərcləri səviyyəsinin təhlil edilməsi, həmçinin dövlətin digər maliyyə resurslarının bu istiqamətdə qiymətləndirməsi müvafiq qərarların qəbul olunması da vacibdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, 2008
2. “İcbari sığortalar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2011
3. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi “Sığorta Bələdçisi”, (2008), Çapıqolu nəşriyyat, Bakı, 40 s.
4. “Sığorta terminləri lüğəti”-Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi və beynəlxalq təcrübənin müqayisəsində. Azərbaycan Maliyyə Nazirliyi Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti, Azərbaycan Sığortaçılar Assosiasiyası, İsveçrə İqtisadi Məsələlər üzrə Dövlət Katibliyi, (2011), Bakı, 110 s.
5. “Sığorta, Azərbaycan Respublikasının sığorta sahəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktlar toplusu” Bakı-2005.
6. Xankişiyev B.A., (2006), Sığorta fəaliyyətinin əsasları, İqtisad Universiteti nəşriyyatı, Bakı, 274 səh.
7. Xudiyev N.N., (2003), “Sığorta”, Bakı, “Azərnəşr”, 450 səh.
8. Xudiyev N.N., (2015), “Sığorta işi:müasir kurs”, “İqtisad Universiteti nəşriyyatı”, Bakı, 461 səh.
9. Bağirov D.A., Həsənlı M.X.,(2011), “Maliyyə”, Bakı, “İqtisad Universiteti nəşriyyatı”, 384 səh.
10. Abbasov A.B., Abbasov S.A., (2014), “Maliyyə biznesi”, Dərslik, Bakı, “İqtisad Universiteti nəşriyyatı”, 356 səh
11. Abbasov İ.M, Həsənov İ.C (2013) “Sığorta işinin təşkili” Bakı,“Bakı Biznes Universiteti” 274 səh.
12. Ataşov B.X, Ələkbərov Ə.Ə, Xudiyev N.N (2018) “Sığorta işi” (dərslik) Bakı, “Kooperasiya” 416 səh.
13. Ataşov B.X (2016) “Maliyyə bazarları”. Bakı, “Kooperasiya”, 456 səh.

14. Ələkbərov Ə.Ə (2007) “Sosial-iqtisadi inkişafın maliyyə büdcə parametrlərinin tənzimlənməsi” “Monoqrafiya” Bakı, “Elm” 449 səh.
15. İbrahimov E.R, Hüseynov M.C, Məmmədova A.R (2015) “Sığorta işi üzrə praktikum ” (dərs vəsaiti) Bakı, “MBM” nəşriyyatı-496 səh.
16. Müslümov S.Y, Kazımov R.N (2011) “Maliyyə təhlili” Bakı “Azərnəşr”-312 səh
17. Kazımlı X., Quliyev İ., (2011), “İqtisadi risklərin qiymətləndirilməsi və idarə edilməsi”, Dərs vəsaiti, Bakı, “İqtisad Universiteti nəşriyyatı”, 187 səh.

Türk dilində

1. Şenel S. A.,(2006), “Sigorta şirketlerinde mali yeterlilik”.Türkiyə, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimleri Fakültesinin Dergisi(jurnal), cilt 8.No 2, 19 s
2. Acar O., (2007), “Avrupa Birliği Solvency II Projesi”.Türkiyə, Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği, 340 s
3. Emine Orhaner (2014) “Sigortacılık” Türkiye “Siyasal Kitabevi”-400 s.
4. Ferudun Kaya, Mehmet Kaya (2017)“ Sigorta ve sigortacılık” Ankara “Beta Basım Yayım”-601s
5. Mahir Çipil (2013) “Risk yönetimi və Sigorta” Türkiye. “Nobel Akademik Yayıncılık”-314 s.
6. Mahir Çipil (2011) “Sigorta” İstanbul. “Optimist yayıncılık”-168 seh.

Rus dilində

1. Савицкая Г.В. (2011), “Экономический анализ”: Учебник. 14-е издание, ИНФРА-М, 649 стр.
2. Шеремет А. Д. (2009) Комплексный анализ хозяйственной деятельности. М.: ИНФРА-М, 307 стр.

7. Пуртова А.Ф. Исследование подходов к определению финансовой устойчивости / А.Ф. Пуртова // Молодой ученый. 2014, № 15 стр.. 200-203.
4. Е.В.Костяева, В.А.Шербаков (2016 г) “Страхование” “Киномус”-320 с.
5. Ю.Б. Фогельсон (2012) «Страхование право Теоретические основы и практика применения» Москва “Норма Инфра-м”-574 стр.
6. Шахов В.В. (2007) Страхование: Учебник для вузов. - М.: Страховой полис. ЮНИТИ. - 311 стр.
7. Разумовская Е.А., Фоменко В.В. (2016) “Страхование дело”- учебное пособие под ред. Е.А. Разумовской. - Екатеринбург : “Гуманитарный университет” - 249 стр.

İnternet resursları

1. www.maliyye.gov.az- Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin saytı
2. <https://www.fimsa.az> - Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının saytı.
3. <http://www.isb.az> - İcbari Sığorta Bürosunun saytı.
4. www.stat.gov.az - Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi
5. www.cbar.az- Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankın saytı
6. www.insuranceeurope.eu
7. www.financial-crisis.ru
8. <https://laws.studio/uslugi-strahovanie/osnovnyie-ponyatiya-perestrahovaniya-30389.html>
9. <https://fed.az/az/sigorta/sigorta-sirketleri-2018-ci-ili-nece-basa-vurdu-menfeetzerer-yenilenir-53437>
10. <https://finans.az/xeber/sigorta-sirketleri-oten-ili-nece-basa-vurdu-menfeet-ya-zerer.html>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Sığorta təşkilatının balans hesabatının strukturu.....	50
Cədvəl 2: Sığorta təşkilatlarının 2017-ci il üzrə xalis mənfəət göstəriciləri.....	52
Cədvəl 3: Sığorta təşkilatlarının 2018-ci il üzrə xalis mənfəət göstəriciləri.....	53
Cədvəl 4: Tamamlanmamış bazar faktorları.....	55
Cədvəl 5: “Solvency II” layihəsinin məqsədləri.....	60

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Tez-tez sığortaya cəlb olunan risklərin strukturu.....	45
Şəkil 2: Sığorta təşkilatının maliyyə dayanıqlığı.....	48

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: Sığorta bazarının iştirakçıları.....	11
Sxem 2: Sığorta fəaliyyətinin funksiyaları.....	13
Sxem 3. Sığortaçının maliyyə potensialı və sığorta resursları.....	19
Sxem 4: Maliyyə sabitliyinə təsir göstərən amillər.....	21
Sxem 5: Xüsusi vəsaitlər.....	24
Sxem 6: Maliyyə bazarlarının əsas vəzifələri.....	25
Sxem 7: Dövlət sığorta nəzarətinin sistemi.....	31
Sxem 8: Sığorta işinə nəzarət.....	35

Diaqramların siyahısı

Diaqram 1: 2017-2018-ci illərdə ən çox mənfəət əldə edən sığorta təşkilatları.....	54
Diaqram 2: 2017-2018-ci illərdə ən çox zərər əldə edən sığorta təşkilatları.....	55